

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**AHSİKESÎ'NİN *EL-MÜNTEHAB*'İNİN HANEFÎ
MUHTASAR USÛL GELENEĞİ İÇERİSİNDEKİ YERİ**

Halil SARIKAYA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ülfet GÖRGÜLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEMEL İSLAM BİLİM DALI

EKİM-2023

**AHSİKESİ'NİN *EL-MÜNTEHAB*'İNİN HANEFİ MUHTASAR
USÛL GELENEĞİ İÇERİSİNDEKİ YERİ**

Halil SARIKAYA

YÛKSEK LİSANS TEZİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEMEL İSLAM BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EKİM 2023

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

Halil SARIKAYA

19/10/2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Hukuk Anabilim Dalı İslam Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Halil SARIKAYA tarafından hazırlanan AHSİKESÎ'NİN EL-MÜNTEHAB'ININ HANEFÎ MUHTASAR USÛL GELENEĞİ İÇERİSİNDEKİ YERİ başlıklı tez çalışması, 19/10/2023 tarih ve 11:00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

Ret

Kabul

Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum)

Doç. Dr. Mahmut SAMAR

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):

Prof. Dr. Ülfet Görgülü

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):

Doç. Dr. Fatih YÜCEL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):

Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):

AHSİKESÎ'NİN *EL-MÜNTEHAB*'İNİN HANEFÎ MUHTASAR USÛL
GELENEĞİ İÇERİSİNDEKİ YERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Halil SARIKAYA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EKİM 2023

ÖZET

Ebü'l-Berekât en-Neseî, es-Siğnâkî, Abdülaziz el-Buhârî ve Emir Kâtip el-İtkânî gibi önemli âlimlerin üzerine şerhler yazdığı, uzun süre ders kitabı olarak okutulan, Hanefî usûl-i fıkıh ilminde muhtasar eserler alanında önemli bir yeri bulunan *el-Müntehab fî usûli'l-mezheb*, Hüsamüddîn el-Ahsîkesî tarafından kaleme alınmıştır. Yaşadığı çağ göz önüne alındığında, müellifin eserini zor şartlar altında Moğolların İslam devletini işgal ettiği bir zamanda yazdığı görülmektedir. Eser incelendiğinde bazı farklılıklar olmakla birlikte Pezdevî'nin *el-Usûl*'ünün muhtasarı olduğu anlaşılmaktadır. Emir ve nehyin lafızlardan sonra zikredilmesi, hurûfu'l-meânînin eserin sonuna alınması ve ictihad konusuna girilmemesi örnek olarak gösterilebilir. Eserinde aslî kaynaklardan olan Kitap, sünnet, icmâ ve kıyas bahislerinin yanında istihsan, şer'u men kablênâ gibi fer'î kaynaklara ve şer'î hükümlere de değinen müellif, bunlarla ilgili tanım, örnekleme ve açıklamalarda bulunmuştur. Müellif, Ebû Hanife ve İmam Şâfiî başta olmak üzere Hanefî âlimlerin de görüşlerine yer vermiştir. İhtilafî konularda özellikle İmam Şâfiî'ye çokça atıfta bulunmuştur. Hanefî mezhebinde en çok görüşlerinden yararlandığı âlim ise İmam Muhammed olmuştur. Eserinde mana bakımından lafızları dörtlü taksim sistematığına göre ele alan Ahsîkesî, bu açıdan Pezdevî'nin geleneğini devam ettirmiştir. Türkiye başta olmak üzere çeşitli ülkelerin kütüphanelerinde çok sayıda yazmasının bulunmasının, eserin şöhretini ve etki alanını ortaya koyduğu söylenebilir.

Bilim Kodu: 60403 Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku

Anahtar Kelimeler: Ahsîkesî, el-Müntehab, Usûl-i fıkıh, Pezdevî

Sayfa Adedi: 65

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ülfet GÖRGÜLÜ

THE PLACE OF AL-MUNTAHAB OF AHSIKESI IN THE HANAFI
CONCISE PROCEDURAL TRADITION

(Master's Thesis)

Halil SARIKAYA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY THE INSTITUTE OF
GRADUATE STUDIES

October 2023

ABSTRACT

Al-Muntahab fi usuli'l-mazhab, which has an important place in the field of concise works in Hanafi usul-i fiqh, was written by Husamuddin al-Ahsikesi, who wrote commentaries on important scholars such as Abu'l-Barakat an-Nesefi, as-Sıĝnaki, Abdulaziz al-Bukhari and Emir Katip al-Itkani, which has been taught as a textbook for a long time, and has an important place in the field of concise works in Hanafi usul-i fiqh science. Considering the age in which he lived, it seems that the author wrote his work under difficult conditions at a time when the Mongols invaded the Islamic state. When the work is examined, although there are some differences, it is understood that it is the concise version of Pezdevi's al-Usul. The mention of orders and prohibitions after the words, the taking of hurufu'l-meanin to the end of the work and not entering into the subject of ijtiħad can be shown as an example. In addition to the Book, Sunnah, consensus and comparison bets, which are the main sources in his work, the author also referred to feri sources such as istihsan, sharimen kablana and shari provisions, and made definitions, examples and explanations related to them. He also included the opinions of Hanafi scholars, especially the author, Abu Hanifa and Imam Shafii. He has made many references to Imam Shafii in particular on controversial issues. The scholar whose opinions he benefited the most in the Hanafi sect was Imam Muhammad. Ahsikesi, who treats the words in terms of meaning in his work according to the systematics of quadruple division, has continued the tradition of Pezdevi in this respect. It can be said that the presence of a large number of manuscripts in the libraries of various countries, especially Turkey, reveals the fame and sphere of influence of the work.

Science Code : 60403 Basic Islamic Sciences, Islamic Law

Key Words: Ahsikesi, al-Muntahab, Usûl-i fiqh, Pezdevi

Page Number: 65

Supervisor: Prof. Dr. Ülfet GÖRGÜLÜ

ÖNSÖZ

Îsâ b. Ebân (ö. 221/836), Ebû Said el-Berdaî (ö. 317/930), Kerhî (ö. 340/952), Cessâs (ö. 370/981), Debûsî (ö. 430/1039), Serahsî (ö. 483/1090) ve Pezdevî (ö. 482/1089) gibi âlimlerin usûl-i fıkıh alanında yazmış oldukları metinler bu ilmin gelişmesini ve sistematikleşmesini sağlamıştır. Daha sonra kaleme alınan eserlerin çoğu bu âlimlerin eserlerinin şerhi veya muhtasarı olma özelliği taşımakta ya da bu eserlere yapılan atıflar içermektedir. Yazılan her metin, şerh ya da muhtasar fıkıh usûlünün daha da gelişmesine, ilerlemesine ve sistematikleşmesine katkıda bulunmuştur. Hüsâmüddîn el-Ahsîkesî (ö. 644/1246) de yazmış olduğu *el-Müntehab* eseri ile özellikle Pezdevî ve Serahsî'nin sistematikliğini devam ettirerek bu ilmin gelişmesine katkı sağlamıştır. Biz de çalışmamızda müellifin kaleme aldığı söz konusu metnin fıkıh usûlü açısından önemine değinerek eserin içeriğini inceleyecek, benimsediği sistem ve üslûbu aktarmaya gayret edeceğiz.

Çalışma, araştırmanın konusu, amacı, yöntemi ve kaynaklar hakkında bilgi veren bir giriş ve ana üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde muhtasar kavramı, muhtasarların özellikleri, amaçları, muhtasarlara getirilen eleştiriler ele alınmıştır. Bu bölümde eserin daha iyi anlaşılması için öncelikle muhtasarın mahiyetinin bilinmesi hedeflenmiştir. Daha sonra “Hanefî Usûl Muhtasarları” başlığı altında Debûsî'nin *el-Envâr* adlı eserinden başlanarak 20. yüzyıla kadar Hanefî mezhebinde yazılan önemli fıkıh usûlü muhtasarlara kısaca yer verilmiştir.

İkinci bölümde eserin müellifi olan Ahsîkesî hakkında bilgi verilmiştir. Onun yaşadığı çağ ve coğrafya incelenmiş ve yetiştirdiği âlimler ele alınmıştır. Bunun yanında telif ettiği diğer eserler zikredilmiş, *el-Müntehab*'ın özelliklerine, şerhlerine ve yazmalarına değinilmiştir. Eserin daha iyi anlaşılması için Pezdevî'nin *el-Usûl*'ü ve Nesefî'nin (ö. 710/1310) *Menârü'l-envâr*'ı ile de karşılaştırması yapılmış ve tespit edilen farklılıklara temas edilmiştir.

Son bölümde ise eserde kullanılan üslup, lafızlar ve yapılan delillendirmeler ele alınmıştır. Daha sonra da “*el-Müntehab*'da Şer'î Deliller Metodolojisi” başlığı altında eser içerik yönünden incelenerek, aslî deliller ve bu delillerin alt başlıkları aktarılmaya çalışılmıştır. Son olarak şer'î hükümlere ve hurûfu'l-meânî konusuna da yer verilmiştir.

Tez konusunu belirlemede önerileriyle bana yardımcı olan, çalışmamın her aşamasında hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, değerli vakitlerinden ayırarak bu çalışmamın oluşmasına katkıda bulunan kıymetli danışmanım Prof. Dr. Ülfet GÖRGÜLÜ hocama şükranlarımı sunarım. Tezin olgunlaşması ve eksiklerimi tamamlama konusunda bilgilerini esirgemeyen Doç. Dr. Fatih YÜCEL ve Doç. Dr. Mahmut SAMAR hocalarıma; lisansüstü dönemde ilmî hayatıma katkıda bulunan Ankara Hacı Bayram Velî Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi hocalarına teşekkürü borç bilirim. Maddi ve manevi destekleriyle her daim yanımda olan kıymetli aileme, dostlarıma ve sevgili eşime hususiyle teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
2. MUHTASAR KAVRAMI VE HANEFİ USÛLÜNDE MUHTASARLAR	5
2.1. Muhtasar Kavramının Anlamı	5
2.2. Muhtasar İle Yakın Anlamalı Kelimeler	5
2.3. Muhtasar Eserlerin Yazılma Amacı	6
2.4. Muhtasar Eserlerin Özellikleri	7
2.5. Fıkıh Tarihinde Muhtasarların Teşekkül Süreci.....	8
2.6. Muhtasarlara Getirilen Eleştiriler	10
2.7. Hanefî Usûl Muhtasarları	11
2.7.1. <i>el-Envâr fî usûli 'l-fikh</i>	11
2.7.2. <i>Usûlü 'l-Pezdevî</i>	11
2.7.3. <i>Usûlü 's-Serahsî</i>	12
2.7.4. <i>el-Muğnî fî usûli 'l-fikh</i>	12
2.7.5. <i>el-Müntehab fî usûli 'l-mezheb</i>	13
2.7.6. <i>Menârü 'l-envâr</i>	13
2.7.7. <i>Tenkihu 'l-usûl</i>	14
2.7.8. <i>et-Tahrîr fî ilmi 'l-usûl</i>	14
2.7.9. <i>Mirkâtü 'l-vüsûl ilâ ilmi 'l-usûl</i>	15
2.7.10. <i>Zübdetü 'l-vüsûl ilâ ilmi 'l-usûl</i>	15
2.7.12. <i>Lubbü 'l-usûl</i>	15
2.7.13. <i>Tenvî 'u 'l-vüsûl ilâ ilmi 'l-usûl</i>	16

2.7.14. <i>Gusûnu 'l-usûl fî muhtasari 'l-Menâr</i>	16
2.7.15. <i>Türkçe Muhtasar Usûl-i Fıkıh</i>	16
2.7.16. <i>el-Fusûlü'l-bedî'a fî usûli 'ş-şerîa</i>	17
3. AHSİKESÎ'NİN HAYATI, YAŞADIĞI DÖNEM, TALEBELERİ VE ESERLERİ	19
3.1. Ahsîkesî'nin Hayatı	19
3.2. Ahsîkesî'nin Yaşadığı Bölge ve Dönem	20
3.3. Ahsîkesî'nin Talebeleri	23
3.4. Ahsîkesî'nin Eserleri	24
3.4.1. <i>el-Müntehab fî usûli 'l-mezheb</i>	24
3.4.1.1. <i>el-Müntehab</i> 'in Şerhleri	25
3.4.1.2. <i>el-Müntehab</i> 'in Yazmaları	33
4. <i>EL-MÜNTEHAB</i> 'IN HANEFÎ MUHTASAR USÛL GELENEĞİ İÇERİSİNDEKİ YERİ	35
4.1. <i>el-Müntehab</i> 'in <i>el-Usûl</i> ve <i>Menârü 'l-envâr</i> İle Karşılaştırılması	35
4.1.1. <i>el-Müntehab</i> 'in <i>el-Usûl</i> İle Karşılaştırılması	35
4.1.2. <i>el-Müntehab</i> 'in <i>Menârü 'l-envâr</i> İle Karşılaştırılması	36
4.1.3. <i>el-Müntehab</i> 'da Lafızların Taksiminin <i>el-Usûl</i> ve <i>Menârü 'l-envâr</i> İle Karşılaştırılması	37
4.2. <i>el-Müntehab</i> 'in Terminolojisi	40
4.2.1. <i>el-Müntehab</i> 'da Kullanılan Dil ve Üslup.....	41
4.2.2. <i>el-Müntehab</i> 'da Kullanılan Lafızlar	42
4.2.3. <i>el-Müntehab</i> 'da Yapılan Delillendirmeler	43
4.3. <i>el-Müntehab</i> 'da Şer'î Deliller Metodolojisi	44
4.3.1. Ahsîkesî'nin Kitab Konusuna Yaklaşımı	44
4.3.2. Ahsîkesî'nin Sünnet Konusuna Yaklaşımı	46
4.3.3. Ahsîkesî'nin İcmâ Konusuna Yaklaşımı	49
4.3.4. Ahsîkesî'nin Kıyas Konusuna Yaklaşımı	50

4.4. <i>el-Müntehab</i> 'taki Hüküm Bahisleri.....	52
4.4.1. <i>el-Müntehab</i> 'da Şer'î Hükümler Bahsi.....	52
4.4.2. Şer'î Hükümlerle Alakalı Olan Hususlar.....	52
4.4.3. Ahsîkesî'ye Göre Akıl.....	53
4.4.4. Ahsîkesî'nin Ehliyet Bahsine Yaklaşımı.....	54
4.4.5. Hurûfu'l-meânî.....	55
5. SONUÇ.....	57
KAYNAKÇA.....	59
ÖZGEÇMİŞ.....	65

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo 4.1. Pezdevî, Serahsî ve Ahsîkesî'de Lafızların Taksimi

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

b.y.

Basım yeri yok

b.

Bin

çev.

Çeviren

ed.

Editör

Hız.

Hazreti

ö.

Ölüm tarihi

t.y.

Tarih yok

TDV

Türkiye Diyanet Vakfı

thk.

Tahkik eden

y.y.

Yayıncı yok

sf.

Sayfa

1. GİRİŞ

İslami ilimlerin birçok alanında olduğu gibi usûl-i fıkıhta da muhtasar eserler ilk çağlardan itibaren kaleme alınmaya başlanmıştır. Ana metinlerin ve şerhlerinin kalın hacimli eserler olması, eserdeki konulara hâkimiyeti azaltmıştır. Bu da muhtasarların bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu metinlerin kısaca temel amacı, talebelerin konuyu daha derli toplu ve sistematik halde görmelerini sağlamak, hocaların da öğrencilere konuyu kısaca anlatmalarına imkân tanımaktır. Hüsâmüddîn el-Ahsîkesî tarafından telif edilen *el-Müntehab* da usul-i fıkıh alanındaki muhtasar eser ihtiyacına cevap veren metinlerden biri olmuştur.

Araştırmanın Amacı

Fıkıh usûlü muhtasar geleneğinde önemli bir yeri bulunan *el-Müntehab*, yazıldığı çağdan günümüze kadar etkisini devam ettiren eserlerden olmuştur. Özellikle 9/15. yüzyıla kadar üzerinde birçok şerh çalışması yapılan eserin, Hindistan ve Türkiye başta olmak üzere çeşitli kütüphanelerde yazmaları bulunmaktadır. Bu eseri ele almaktaki amacımız, asırlarca ders kitabı olarak medreselerde okutulan, önemli âlimler tarafından şerhleri yapılan *el-Müntehab*'ın daha iyi tanınmasını sağlamak, eserin müellifi olan Hüsâmüddîn el-Ahsîkesî'yi tanıtmak, eserin Hanefî muhtasar geleneği açısından önemine değinmek ve dokuzuncu yüzyıldan sonra esere yönelik azalan talebin nedenini araştırmaktır. Eserin içeriğine girmek, konuları ele alış biçimini araştırmak, Pezdevî'nin *el-Usûl*'ü ve Nesefî'nin *Menâru'l-envâr*'ı ile karşılaştırmasını yapmak ve müellifin eserinde anlatmak istediğini aktarmak da eserin anlaşılması açısından amaçlarımız içerisinde yer almaktadır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Çalışmada yazılı doküman inceleme ve veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Esere yönelik araştırma yapılırken ilk olarak muhtasar kavramı üzerinde durulmuş ve Hanefî usûl muhtasarları incelenmiştir. Eserin daha iyi anlaşılması için çalışmamıza başlıklar eklenmiş ve eser tasnif edilmiştir. Müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgi toplayabilmek için tabakat kitapları taranmıştır. Bunlar içinden özellikle *Mu'cemü'l-mü'ellifin*,¹ *Tâcü't-terâcim*,² *el-Cevâhiru'l-mudiyye*³ ve *el-Fevâ'idü'l-behiyye*⁴ gibi eserler ana kaynaklarımız arasında yer almaktadır.

¹ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin* (Beyrût: Mektebetü'l-Müsennâ Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.).

Araştırmamızın temel referansları arasında bulunan en önemli eser, Abbas Avdî'nin “*el-Müntehab fî usûli'l-mezheb el-meşhûr bi'l-Müntehabi'l-Hüsâmî*” adlı tahkik çalışmasıdır.⁵ Yine eserin özellikle bazı yerlerinin anlaşılması için yararlandığımız kaynaklar arasında Abdulhak ed-Dihlevî (ö. 1335/1916) tarafından yazılmış şerh çalışması bulunmaktadır.⁶

Eserin daha iyi anlaşılması ve diğer metinlerle arasındaki farklılıklara değinmek için iki eser ile karşılaştırması yapılmıştır. Bunlar *el-Müntahab*'a kaynaklık etmiş Pezdevî'nin *el-Usûl*'ü⁷ ve müellif ile yakın zamanlarda yaşamış Nesefî'nin *Menârü'l-envâr* adlı eseridir. Editörlüğünü Mehmet Günay'ın yaptığı çeviri eser *Menâr*'ı anlamamız açısından oldukça yararlı olmuştur.⁸

Yine *el-Müntehab* ve Ahsîkesî'ye yönelik ülkemizde Mehmet Boynukalın'ın “*Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi: (II) Hüsameddin el-Ahsîketî'nin el-Müntehab'ı ve Hanefî Usûlündeki Yeri*”⁹ adlı çalışması başlangıç noktasında istifade ettiğimiz önemli makalelerden birisidir.

el-Müntehab'ın Türkiye kütüphanelerinde tespit edebildiğimiz 58 yazması bulunmaktadır. Çalışmamızda bu yazmalar arasından seçilen en okunaklı üç yazmadan da yararlanılmıştır.¹⁰

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmamızda hem muhtasarlara değinmek hem de *el-Müntehab*'ı konu sınırlaması gözetmeden ele almak bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir.

² Ebu'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kāsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî İbn Kutlûboğâ, *Tâcü't-terâcim*, thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1413).

³ Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye* (Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi, ts.).

⁴ Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalim b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye* (Mısır: Matbaatü Dâru's-Saadet, 1324).

⁵ Ahmet Muhammed Nâsır Abbâs Avdî, *el-Müntehab fî usûli'l-mezheb el-meşhûr bi'l-Müntehabi'l-Hüsâmî* (Lübnan/Bingazi: Dâru'l-Medâri'l-İslâmiyyi, 2005).

⁶ Ebî Muhammed Mir Abdulhak Dihlevî, *et-Tâliku'n-Nâmî* (Karaçi: Cem'iyetü'l-Büsrâ, 1441).

⁷ Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerim Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, thk. Said Bektaş (Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1437).

⁸ Ebu'l Berekât Nesefî, *Menâru'l-envâr*, ed. Mehmet Günay, çev. Soner Duman vd. (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2020).

⁹ Mehmet Boynukalın, “Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi: (II) Hüsameddin el-Ahsîketî'nin el-Müntehab'ı ve Hanefî Usûlündeki Yeri”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 1/2 (Aralık 2017), 21-42.

¹⁰ Hüsameddin Muhammed b. Muhammed Ahsîkesî, *el-Müntehab fî usûli'l-mezheb* (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 6620); Hüsameddin Muhammed b. Muhammed Ahsîkesî, *el-Müntehab fî usûli'l-mezheb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, 000215); Hüsameddin Muhammed b. Muhammed Ahsîkesî, *el-Müntehab fî usûli'l-mezheb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 001453).

Özellikle *el-Müntehab*'ın anlaşılması için *el-Usûl* ve *Menâr*'a bakma gerekliliği çalışmamızın alanını genişletmiştir. Bu yüzden çalışmamızda *el-Müntehab*'daki konuların hepsine ayrı ayrı değinilmemiş, anlatılmak istenen hususla ilgili müellifin meramı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Diğer eserlerle *-Menâr* ve *el-Usûl-* arasında farklılıkları varsa bunlara değinilmeye ve müellifin konuyla ilgili kendi görüşleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Araştırma Konusuyla İlgili Literatür

Ülkemizde Ahsîkesî ve *el-Müntehab*'a yönelik yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Yararlandığımız kaynaklar arasında zikrettiğimiz Boynukalın'ın makalesi, bu çalışmalar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Boynukalın, çalışmasında Ahsîkesî'nin hayatına, *el-Müntehab*'ın şerhlerine ve kısaca tahliline değinmiştir. Eserin içeriğine girmemiş ve *el-Müntehab* konusunda ayrıntılı bilgi vermemiştir. Çalışmamız muhtasar konusunu ve *el-Müntehab*'ın içeriğini ayrıntılı bir şekilde ele almakla bu makaleden farklılık göstermektedir.

Salim Ögüt'ün ise Hâfızüddîn en-Nesefî'nin *Şerhu'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb*¹¹ adlı eseri üzerine doktora tezi bulunmaktadır. Müellif çalışmasında Ahsîkesî ve şârih Nesefî'nin hayatını ele almakta, *Şerhu'l-Müntehab*'ın özelliklerine değinmekte ve eseri ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Eser Arapça olarak kaleme alınmış olup 1988 yılında Mekke'de yayınlanmıştır. Bu eser, temel olarak Ahsîkesî'yi değil Nesefî ve onun eserini esas alarak çalışılmış olduğundan tezimizle farklılık göstermektedir.

Arap ve Hint dünyasına baktığımızda *el-Müntehab* üzerine matbu olarak çalışılmış üç eser görmekteyiz. Bunlardan birincisi; *el-Müntehab fî usûli'l-mezheb el-meşhûr bi'l-Müntehabi'l-Hüsâmî* adıyla Ahmet Muhammed Nâsır Abbâs el-Avdî tarafından tahkik edilip incelenmiş ve ilki 2005 yılında olmak üzere iki kez basılmış olan çalışmadır. Eser iki ana bölümden oluşmakta olup birinci bölümde fıkıh usûlünden, müellif Ahsîkesî'den ve eserinden bahsetmekte; ikinci bölüm olan tahkik kısmında ise eser ele alınmaktadır.

İkincisi, *et-Tâliku'n-Nâmi* olarak bilinen Abdülhak ed-Dihlevî tarafından yazılmış olan şerh çalışmasıdır. Müellif, *el-Müntehab*'ın şerhini yaparken konunun

¹¹ Ögüt Salim, *Şerhu Hâfıziddîn en-Nesefî li-kitâbi'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb* (Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1408).

daha iyi anlaşılması için tablolardan da yararlanmışır. Eserde başlıklarımlar düzenli bir şekilde yapılmış olup önemli yerler renklendirilmek suretiyle vurgulanmışır.

Son olarak Suriyeli âlim Sâlih el-Ferfûr tarafından *el-Müzheb fi usûli'l-mezheb ale'l-Müntehab* adıyla kaleme alınan şerhi zikretmek gerekir.¹² Müellif eserinde ilk olarak Ahsîkesî'nin hayatına ve eserlerine, fıkıh usûlünün tarifi, konusu, gayesi ve fıkıh usûlündeki temel konulara, müctehidlerin hangi tabakalardan olduklarına değinmiş ve daha sonra eseri şerh etmiştir.

Çalışmamızın zikredilen son üç eserden farkı ise muhtasar kavramına ve muhtasar eserlere değinmesi, eserin önemini anlaşılması için Pezdevî ve Neseî'nin eserleri ile karşılaştırmasının yapılması ve Ahsîkesî'nin eserde işlemiş olduğu bütün konuların ayrıntısına girmeyip anlatmak istediğı mevzuda merâmının açıklanmaya çalışmasıdır.

¹² Avdî, *el-Müntehab*; Dihlevî, *et-Tâliku'n-Nâmî*; Veliyyüddin Muhammed Salih Ferfur, *el-Müzheb fi usûli'l-mezheb ale'l-Müntehab* (Dımaşk/Şam: Mektebetü Dâri'l-Ferfur, 1417).

2. MUHTASAR KAVRAMI VE HANEFİ USÛLÜNDE MUHTASARLAR

2.1. Muhtasar Kavramının Anlamı

“İnsanın beli, ortası, boynun alt kısmı ile kalça kemiği arasındaki yer” manasına gelen¹³ “hasr” ve “sözün kısa kesilmesi, merâmın az sözle ifadesi, bir ibarede lüzumsuz veya ikinci derecede lüzûmî olan tafsilatın gizlenmesi”¹⁴ gibi manaları bulunan “ihtisar” kökünden türetilen “muhtasar” kavramı, sözlükte “kısa kesilmiş, kısalmış, ayrıntılı olmayan, özetlenmiş”¹⁵ anlamlarına gelmektedir.

Terim olarak ise muhtasar, geniş hacimli eserlerin özetlenmiş biçimi veya bir konunun öz bir şekilde kaleme alındığı eser anlamında kullanılmıştır.¹⁶

2.2. Muhtasar İle Yakın Anımlı Kelimeler

Sözlükte ve muhtasar türü eserlerde, muhtasar isminin yanı sıra başka kavramlar da kullanılmıştır. Bunlar arasında mülâhhaz, mûcezz, müntekâ, mücerred, muhtarât, müntehabât, metin, telhis ve mühezzeb gibi kavramlar sayılabilir. Bu tabirler temel olarak aynı anlama gelmekle birlikte ayrıntısına inildiğinde farklı mana ve amaçları barındırdıkları görülmektedir.¹⁷ Söz konusu kelimeler arasındaki nüanslara kısaca değinmek gerekirse; muhtasar, genel olarak dinî ilimler ve İslam tarihindeki eserlerin özetlerinde kullanılan bir terimdir.¹⁸ Müntehabât, sözlükte “seçilmiş” anlamına gelen “müntehab” kelimesinin çoğuludur. Müntehabât türü çalışmalarda amaç, geniş hacimli eserlerdeki belli bölümlerin sadeleştirilip özetlenerek okuyucuya sunulmasıdır.¹⁹ Çalışmamıza konu olan eser de bu isimle anılmıştır. Mühezzeb, tashih edilmiş düzeltilmiş, yoluna konmuş, terbiye olunmuş gibi anlamlara gelmekte olup²⁰ sadece bu isimle anılan eser de mevcuttur.²¹ Muhtârât, muhtâr kelimesinin çoğulu olup daha çok Arap dili edebiyatına dair yapılan

¹³ Ebü'l-Fazl İbn Mükerrrem Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisânü'l-arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 4/240.

¹⁴ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul/Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1964), 79.

¹⁵ Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, 1307.

¹⁶ İsmail Durmuş, “Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/57.

¹⁷ Yahya Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği ve İmam Tahâvî İle İmam Kudûrî'nin Muhtasarlarının Mukayesesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 10.

¹⁸ Mustafa İsmet Uzun, “Müntehabât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/28.

¹⁹ Uzun, “Müntehabât”, 32/28.

²⁰ Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, 1436.

²¹ Şâfiî fikhının temel kitaplarından biri olan Ebû İshak eş-Şirâzî'nin (ö. 476/1083) *el-Mühezzeb* adlı eseri.

derlemeler için kullanılan bir terimdir. Ayrıca şairlerin biyografileri yazılırken onlardan bazı şiirlerin seçilip esere eklenmesi de bu terim ile ifade edilmektedir.²² Telhîs, “hülâsa etme, özel yazılmış bir metnin en önemli bölümünü alıp kısaltarak ifade etme” gibi manalara gelmektedir. Osmanlı’da sadrazamın hümâyunda çeşitli meseleler için sunmuş olduğu arzı ifade etmek üzere de telhis kelimesi kullanılmıştır.²³ Telhis türü teliflerin amacı asırlar önce yazılmış olan eserleri gelişen fıkıh dili ile yeniden ortaya koymak, eserin tasnifini yeniden yapmaktır.²⁴

Müellifler yazmış oldukları muhtasar eserlerin adlandırılmasında farklı tercihlerde bulunmuşlardır. Bu eserlerin isimleri bazen sadece muhtasar²⁵ bazen de sadece müntehab²⁶ olmuştur. Bazıları da isimlendirilmede bu kelimeleri birbirlerinin yerine kullanmışlardır.²⁷

2.3. Muhtasar Eserlerin Yazılma Amacı

Her ilim, bir ihtiyaç ve gereklilik üzerine inşa edilmiştir. İnsanların, ilmî ve dinî yönden bilgiyi elde etme çabaları, bir takım eserlerin yazılmasını gerekli kılmıştır. Âlimler de bu ihtiyacı giderme yolunda gayret göstermişlerdir. Bu bağlamda muhtasar telif geleneği de zamanın bir ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır. Muhtasar eserlerin yazılma amaçlarını kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

İlk olarak talebelerin önüne daha kısa ve öz bilgiler koymak, onların eserin ayrıntısında boğulmalarını engellemektir. İkinci olarak, kalın hacimli eserde bulunan bazı bilgilerin, muhtasar eserin yazıldığı dönemdeki insanlara hitap etmemesi sonucu bu bilgilerin giderilmesini sağlayarak eseri daha sade hale getirmektir. Üçüncü olarak, muhatap alınan eserdeki isnad zincirlerini ortadan kaldırarak, okuyucunun bilgiye daha kolay ve derli toplu bir şekilde ulaşmasını sağlamaktır.²⁸ Bunların yanı sıra, insanlar vakti verimli kullanmak için uzun eserleri okumaktan kaçınmışlardır.

²² Tefik Rüştü Topuzoğlu, “Muhtârât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/55-56.

²³ Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, 433.

²⁴ Hilal Özay, *Fıkıh Literatüründe Tüm Konuları İçeren Yazım Türleri* (Ankara: İksad Yayınevi, 2019), 40.

²⁵ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *el-Muhtasar* adlı eseri gibi.

²⁶ Abdülkâdir el-Bedâûnî'nin *Müntehabü't-tevârih* adlı eseri gibi.

²⁷ Teftâzânî (ö. 792/1390), *Telhîsü'l-Miftâh* üzerine yazdığı *el-Mutavvel* adlı şerhini özetleyerek buna *Muhtasarü'l-me'ânî* adını vermiştir.

²⁸ Durmuş, “Muhtasar”, 31/57.

Müellifler de bu eserleri muhtasar hale getirerek bu ihtiyaç ve ilgiye cevap vermek istemişlerdir.²⁹

Muhtasarlara sadece daha önce yazılmış olan eserleri özetleyen metinler değillerdir. Aynı zamanda konu edindiği ilmi daha yalın, sistematik ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyan teliflerdir. Yani bir konu hakkında ana hatlarıyla bilgiler vermek için de muhtasar eserler oluşturulmuştur. Belli bir ilim ve kültür seviyesine sahip olan kişilerin de bu bilgileri daha kolay şekilde öğrenmeleri sağlanmıştır.³⁰

Muhtasarlara sadece belli bir ilim dalına yönelik olarak da yazılmamıştır. Zamanla her ilmin kendine özgü muhtasar eserleri ortaya çıkmıştır. Fıkıhın usûl ve fîrûunda ayrı muhtasar eserler ortaya konulduğu gibi hadis, Arap dili, tefsir, kelam, İslam tarihi gibi ilimlerde de müstakil muhtasar türü eserler kaleme alınmıştır.³¹

2.4. Muhtasar Eserlerin Özellikleri

Muhtasar eserlerin yazılış amaçlarını zikrettikten sonra kısaca bu eserlerin özelliklerinin neler olduğu üzerinde durmak uygun olacaktır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi muhtasarlara, kısa ve öz metinlerdir. Amaç, okuyucuyu sıkmadan bilgiyi kolay elde edebilmesini sağlamak ve onu en kısa zamanda amacına ulaştırmaktır. Muhtasar eserler, kısa ve öz bilgiler içerdiği için az bir zaman diliminde kaleme alındıklarını düşünmek doğru olmaz. Nitekim müellif muhtasar eseri kaleme alırken kendi yöntem ve metotlarını kullanmakta ve ayrıca kaynak aldığı eserdeki bilgilere ekleme ya da çıkarma yapabilmektedir. Bu da aslında müellif için bir eseri yeniden inşa etmek anlamına gelmektedir.³² Buna en iyi örnek, Müzenî'nin (ö. 264/878) kaleme aldığı *Muhtasarü'l-Müzenî* adlı eseridir. Müellif bu eserini yirmi yıl süren bir zaman diliminde telif etmiştir.³³

Muhtasar eserler, ayrıntılara yer verilmeyen metinlerdir. Bu eserlerde gereksiz uzatmalardan kaçınılmıştır. Kişinin daha kolay öğrenmesi ve ezberlemesi için yalın,

²⁹ Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği*, 26.

³⁰ Eyyüp Said Kaya, "Muhtasar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/61-62.

³¹ Durmuş, "Muhtasar", 31/57-59.

³² Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği*, 24.

³³ Şükrü Özen, "Müzenî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/248.

veciz ve akılda kalacak tarzda ifadeler tercih edilmiştir. Ayrıca bu metinlerde zamanın ihtiyaçlarına cevap vermeyecek olan ayrıntılı bilgiler ayıklanmıştır.³⁴

Muhtasarlar aynı zamanda bulunduğu çağın ilmî birikimini ve fikrî görüşlerini dile getiren eserlerdir. Bu eserler, kaleme alındığı dönemin ve coğrafyanın hangi ilme ne kadar önem verdiğini de göstermektedir. Çünkü muhtasarlar revaçta olan ilimlerin ve eserlerin ihtisarını içeren metinlerdir. Bu yüzden sadece bir eserin bile onlarca muhtasarı bulunabilmektedir.

Muhtasar eserlerde isnad zincirleri zikredilmemiştir. Özellikle hadis ilminde kullanılan isnad zinciri bir rivayetin hangi kişiler aracılığı ile bize ulaştığını belirtmektedir. Bu da metnin ve eserin uzamasına yol açmaktadır. Muhtasarlarda amaç kısa ve öz bilgiler vermek olduğu için bu eserlerde isnad zincirleri ortadan kaldırılmıştır.³⁵

Muhtasarlar özellikle medrese talebelerine konunun daha iyi ve pratik anlatılması için okutulan eserlerdir. Bu da onların başucu kitabı olmalarını sağlamıştır. Talebeler muhtasarlar sayesinde öğrendikleri ilmin ana şemasını çıkarmışlar ve genel kaidelerine hâkim olmuşlardır.³⁶

Muhtasarlar sadece belli bir asırda kaleme alınmış metinler de değildirler. Ortaya çıktığı andan günümüze kadar ihtiyaç görülen metin ve alanlarda ihtisar çalışmaları yapılmış ve muhtasar eserler telif edilmiştir. Muhtasar eserler kaleme alınırken bir mesele hakkında bilgi vermek için birçok kaynaktan da yararlanılmıştır.³⁷

2.5. Fıkıh Tarihinde Muhtasarların Teşekkül Süreci

Fıkıh tarihinde muhtasarlar belli bir ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç bazen ilim talebelerinin isteği, bazen hocaların konuları daha iyi anlatabilmelerini temin bazen de ilme katkı olarak kendisini göstermiştir.

Muhtasar eserler, ilk olarak III. (IX.) yüzyılda mezhep imamlarının ilim halkasına iştirak eden talebeler tarafından telif edilmeye başlanmıştır. Fıkıh tarihinde yazılan ilk muhtasar, Şâfiî mezhebine mensup Müzenî'nin *Muhtasarü'l-Müzenî* adlı

³⁴ Durmuş, "Muhtasar", 31/58.

³⁵ Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği*, 25.

³⁶ Özay, *Fıkıh Literatürü*, 37.

³⁷ Örneğin İbn Hâcib (ö. 646/1249) *Câmi'ü'l-ümmehât* adlı muhtasar eserini kaleme alırken Maliki mezhebindeki altmış kitaptan istifade etmiştir. Bkz. Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği*, 30.

eseridir. Fıkıh muhtasarlarının tam bir müstakil ilim haline gelme süreci ise mezheplerin teşekküllerini tamamladıkları IV. (X.) yüzyıla dayanmaktadır.³⁸ IV. (X.) yüzyılda Hanefi mezhebi yeni bir sürece girmeye başlamış, mütekaddimîn devrinin sonu olarak bu yüzyıl belirlenmiştir. Nitekim bu dönemde ilk muhtasarlar, şerhler ve ilk kapsamlı usûl metinleri kaleme alınmıştır. Ayrıca bu yüzyılda mezhep içi fikhî istidlal de teşekkül etmeye, belli bir mezhebe bağlı önemli simalar kendinden söz ettirmeye başlamıştır.³⁹

4./10. yüzyılda muhtasar eserler ile şerh çalışmaları birlikte kaleme alınmaya başlanmıştır. 6./12. yüzyılın sonundan itibaren muhtasar geleneği kendisini İslâmî eserlerde ve özellikle fıkıh alanında en üst seviyeye çıkarmaya başlamıştır. Mezhep imamlarından sonra mezhepteki meseleleri değerlendirme ve yorumlamada ayrıca fıkıh eğitime katkı sağlamada muhtasar eserlerin rolü büyük olmuştur.

Hanefî mezhebinde usûl-i fikhın şekillenmesinde önemli isimlerin katkısı olmuştur. Klasik Hanefî usûl teorisi Îsâ b. Ebân (ö. 221/836) ile başlamış daha sonra bu teori adım adım ilerleyerek gelişmiştir.⁴⁰ Îsâ b. Ebân'dan sonra bu teoriyi devam ettiren ve Hanefi usûl geleneğinin gelişmesine katkı sağlayan önemli isimler ise Kerhî (ö. 340/952), Cessâs (370/981), Debûsî (ö. 430/1039), Serahsî (ö. 483/1090) ve Pezdevî'dir (ö. 482/1089). Özellikle hâkim Hanefî usûl ekolünü Orta Asya'da canlandıran Debûsî iken bu geleneğin tüm Hanefiler arasında yaygınlaşmasına yardımcı olan isimler ise Serahsî ve Pezdevî olmuştur.⁴¹ Nitekim Hanefî fıkıh usûlü mütekaddimîn dönemini Pezdevî ve Serahsî ile sonlandırmıştır.⁴² Usûl muhtasarları alanında da ilk teliflerin Pezdevî ve Serahsî'nin *el-Usûl* adlı eserleri olduğu ifade edilmektedir. Daha sonraki âlimler ise muhtasar eserleri kaleme alırken bu iki âlimin eserinden faydalanmışlardır.⁴³

Kısaca değinmek gerekirse Îsâ b. Ebân ile başlayan süreç, Pezdevî'nin *el-Usûl* adlı eseri ile olgunlaşmıştır. Daha sonra kaleme alınan Ahsîkesî'nin *el-Müntehab'ı*,

³⁸ Kaya, "Muhtasar", 31/61.

³⁹ Eyyüp Said Kaya, "Mütekaddimîn ve Müteahhirîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/188.

⁴⁰ Murteza Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi* (İstanbul: Dem yayınları, 2017), 192.

⁴¹ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 40.

⁴² Kaya, "Mütekaddimîn ve Müteahhirîn", 32/188.

⁴³ Mehmet Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi: (I) Usûlü'l-Pezdevî ve Hanefî Usûlündeki Yeri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30 (2017), 508-509.

Nesefî'nin *Menâr'ı*, Habbâzî'nin (ö. 691/1292) *el-Muğni'si* ve Sadruşşerîa'nın (ö. 747/1346) *et-Tenkîh'i* gibi eserler *el-Usûl'ü* özetleyen metinler olmuştur.⁴⁴ Nesefî'nin muhtasar eseri *Menârü'l-envâr* fukaha metodu esas alınarak yazılan eserlerin sonuncusudur.⁴⁵ Sadruşşerîa tarafından kaleme kalınan *et-Tenkîh* ve İbnü'l Hümâm'ın (ö. 861/1457) *et-Tahrir* adlı eserleri ise hem fukaha hem de mütekellim metodu birleştirilerek memzûc metot ile kaleme alınan usûl muhtasarlarından sayılmaktadır.⁴⁶

2.6. Muhtasarlara Getirilen Eleştiriler

Ortaya çıktığı andan itibaren muhtasar eserlere birtakım eleştiriler yöneltilmiştir. Söz konusu eleştiriler muhtasar eserlerin kendisine değil, uygulanma alanı ve bunun sonucunda ortaya çıkan arızî sebeplere yöneliktir. Bu eleştirilerin ilki ve önem arz edeni, fıkıh eğitiminde temel kaynak olarak muhtasarla yetinilmiş olması ile ilgilidir. Buna göre fıkıh eğitiminde muhtasarlara esas alınması, asıl kaynaklara olan rağbeti ve talebelerin temel kaynaklara olan başvurularını azaltmıştır. Nitekim muhtasar eserleri kaleme alan ya da okutan fakihler bile durumdan rahatsız olmuş ve bunu dile getirmişlerdir. Muhtasar eserler, insanların bilgiye doğrudan ulaşmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda yapılan diğer bir eleştiri ise, talebelerin ve ilimle uğraşan kişilerin ilme ulaşma hususunda daha az çaba göstermeleri, adeta tembelleşmeleri ve ilimde taklidin yaygınlaşmasına dairdir. Bu da bazı fakihlere göre fıkıhın zayıflamasında önemli bir etken olmuştur.⁴⁷

Diğer bir itiraz ve eleştiri bazı muhtasar eserlere ve onların anlaşılabilir biçimde yazılışlarına yöneliktir. Zira kimi muhtasarlara anlaşılabilir şekilde kısaltılmış ve sanki bir bulmaca haline getirilmiştir.⁴⁸

⁴⁴ Bedir, *Fıkıh Mezhep Sünnet*, 192.

⁴⁵ Mustafa Çil, *Fıkıh Usûlü Metnine Şerh Katkısı: Menârü'l-Envâr Çizgisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 46.

⁴⁶ Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 185; Ferhat Koca, "İbnü'l-Hümâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/89.

⁴⁷ Kaya, "Muhtasar", 31/61.

⁴⁸ Nitekim Ahmet en-Nakîb, Hanefî mezhebindeki mutemet olmayan eserlerin özelliklerinden bahsederken, bazı yerlerde eseri nerdeyse anlaşılabilir bir bulmacaya dönüştürmüş şiddetli ihtisarı zikreder ve aşırı icazın çoğunlukla anlamayı engellediğini söyler."Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği*, 52.

Bazı âlimler de esere yönelik yapılan muhtasar çalışmaların o esere zarar vereceğini, anlamayı daha da zorlaştıracağını öne sürmüş, aynı zamanda muhtasarların belagat ilmini de olumsuz etkilediğini dile getirmişlerdir.⁴⁹

2.7. Hanefî Usûl Muhtasarlari

Hanefî mezhebi gerek usûl gerek fûrû-i fıkıh muhtasar geleneği yönünden zengin bir literatüre sahiptir. Özellikle fûrûa yönelik yazılan muhtasarlari sayısı, usûle göre daha fazladır. Çalışma konumuzu oluşturan eserin bir usûl muhtasari olması dolayısıyla bu kısımda Hanefî mezhebinde kaleme alınmış usûl muhtasarlari kısaca ele almak uygun olacaktır.

2.7.1. el-Envâr fî usûli'l-fıkıh

Ömer b. İsâ ed-Debûsî tarafından kaleme alınmıştır. Eser, yine aynı müellifin *Takvîmü'l-edille fî'l-usûl* adlı meşhur eserinin muhtasari⁵⁰ Büyük Hanefî âlimlerden olan Debûsî, Ebü'l-Usr el-Pezdevî ve Şemsüleimme es-Serahsî ile birlikte Hanefî fıkıh usûlünün kurucularından kabul edilmektedir. İlk defa hilâf⁵¹ ilmini ortaya koyan kimse olarak da bilinmektedir.⁵²

2.7.2. Usûlü'l-Pezdevî

Eser Ebü'l-Usr el-Pezdevî tarafından kaleme alınmıştır. Mevcut en eski Hanefî usûl muhtasarlariından ve Hanefî mezhebinin usûl alanında yararlandığı temel kaynaklardan birisidir.⁵³ Eser *Usûlü'l-Fıkıh* ya da *Usûlü'l-Pezdevî* ismi ile anılmıştır. Kayıtlarda *Kenzü'l-vüsûl ilâ marifeti'l-usûl* olarak geçen isminin ise gerçek olmayıp yakıştırmaya olması ihtimalinden söz edilmektedir.⁵⁴

Kendisinden sonra yazılan muhtasarlari ile karşılaştırıldığında bu eserin daha uzun olduğu görülmektedir. Bu, müellifin mezhep imamlarının ve usûlcülerin görüşlerindeki ihtilaflara değinmesi, bunlarla ilgili misaller vermesi ve tercihte

⁴⁹ Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği*, 20.

⁵⁰ Ahmet Akgündüz, "Debûsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/66.

⁵¹ Hilaf ilmi: Fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilâflari konu edinen ilim dalıdır.

⁵² Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 49.

⁵³ Boynukalın, "Usûlü'l-Pezdevî ve Hanefî Usûlündeki Yeri", 495.

⁵⁴ Murteza Bedir - Ferhat Koca, "Pezdevî, Ebü'l-Usr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/265.

bulunmasından dolayıdır. Bu yüzden bazı âlimler tarafından esere yönelik şerh ya da ihtisar çalışmaları yapılmıştır.⁵⁵

Mezheplerin kendi muhtasar usûl eserlerini ortaya çıkardığı bir zamanda Hanefî mezhebinde bu alandaki ihtiyaca ilk cevap veren müellif Pezdevî olmuştur. Böylece Pezdevî, Hanefî usûl metodunu kendine has bir yöntem ile özetlemiş ve yorumlamıştır. Bu eseri diğer muhtasarlardan ayıran bir diğer özellik ise hem fûrû-i fıkıh hem de usûl-i fıkıh alanında telif edilmiş ilk muhtasar eser olmasıdır.⁵⁶

2.7.3. Usûlü's-Serahsî

el-Mebsût eseri ile tanınan Şemsülemme es-Serahsî tarafından kaleme alınmıştır. Serahsî eserinin mukaddimesinde onu 479/1087 yılında Şevval ayında Cumartesi günü Özkent (Uzcend) kalesinde imlâ etmeye başladığını belirtmektedir.⁵⁷

Pezdevî ve Serahsî'nin aynı dönemde yaşamasından ve vefat tarihlerinin çok yakın olmasından dolayı muhtasar eserlerden hangisinin önce yazıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte Pezdevî'nin, eserini daha önce yazdığı tahmin edilmektedir.⁵⁸

Pezdevî ve Serahsî'nin *Usûl*'leri arasında çok yakın benzerlikler vardır. Bunun nedeni iki müellifin de Buhara mektebindeki hocaları olan Abdülazîz el-Halvânî'den (ö. 452/1060) ders almalarıdır. Hatta eserlerdeki bazı konuların ifade ve cümleleri harfi harfine aynıdır. Farklı olan yanları ise konuların tertibi ve Serahsî'nin eserinin Pezdevî'nin eserinden daha uzun olmasıdır. Serahsî'nin *Usûl*'ünde tertipte bir dağınıklık ve bazı konuların bağlantılarında da kopukluk bulunmaktadır. Pezdevî'nin eserinde ise sistem ve tertip daha gelişmiştir. Serahsî eserini yazarken Pezdevî'den farklı bir yöntem kullanmıştır. Konuların tertibinde ilk olarak emir bahsinden başlamış bunları sırası ile nehiy ve elfaz bahisleri takip etmiş daha sonra Kitab bölümüne geçmiştir. Ayrıca Serahsî, emir-nehiy bahsi içinde de hüküm bahislerinden olan azimet-ruhsat, farz, sünnet gibi konuları işlemiştir.⁵⁹

2.7.4. el-Muğnî fî usûli'l-fıkıh

⁵⁵ Boynukalın, "Usûlü'l-Pezdevî ve Hanefî Usûlündeki Yeri", 495.

⁵⁶ Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği*, 73.

⁵⁷ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsu'l-eimme Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, ed. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1973), 2/1-9.

⁵⁸ Boynukalın, "Usûlü'l-Pezdevî ve Hanefî Usûlündeki Yeri", 508.

⁵⁹ Murteza Bedir, "Usûlü's-Serahsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 22/221.

629/1232 yılında Mâverâünnehir şehirlerinden Hucend'de doğan Habbâzî tarafından kaleme alınmıştır. Habbâzî hem usûl-i fıkıhta hem de fûrû-i fıkıhta yetkin isimlerden birisidir.⁶⁰

el-Muğnî Hanefî usûlünde meşhur muhtasar eserlerdendir. Müellifin en önemli eseri olup üzerine on kadar şerh yazılmıştır. Eseri şerh eden âlimlerden Sirâceddin el-Hindî (773/1372) bunun, Serahsî ve Pezdevî'nin eserlerinin özeti olduğunu söylemiştir.⁶¹

Habbâzî eserini kaleme alırken daha çok Serahsî'nin üslûbunu takip etmiş ve eserinin sadece bir yerinde ondan atıfta bulunmuştur. Konuların tertibinde ve emir bahsini öncelikli olarak ele almış olmasında bu durum açıkça görülmektedir. Habbâzî, konuların düzeninde Serahsî'yi takip ettiği için sistematüğinde de Serahsî'nin *Usûl*'ünde olduğu gibi dağınıklık mevcuttur. Habbâzî, Serahsî ve Pezdevî'den farklı olarak ise hurûfu'l-meânî konusunu eserinin sonlarına bırakmıştır.

2.7.5. el-Müntehab fî usûli'l-mezheb

Araştırma konumuzu oluşturan bu eser Hüsâmüddîn el-Ahsîkesî tarafından kaleme alınmıştır. Eser hakkında ayrıntılı bilgiye gelecek bölümlerde yer verilecektir.

2.7.6. Menârü'l-envâr

Ebü'l-Berekât en-Nesefî tarafından kaleme alınmıştır. Nesefî, sadece usûl-i fıkıh alanında değil fûrû-i fıkıh, kelim ve hadiste de tanınan bir âlimdir. Bütün eserleri ulema tarafından muteber kabul edilmiştir.⁶² *Menâ* Hanefîlerde fukaha metoduna göre yazılmış usûl eserlerinin sonucusudur. Daha sonraki eserler karma metoda göre kaleme alınmıştır.⁶³ *Menâr*'ı önemli ve özel kılan ise bütün usûl konularını özet şekilde aktarması, kısa ve kolay bir metin olmasıdır. Hakkında birçok şerh, haşîye, ihtisar ve tercüme çalışmaları yapılmıştır.⁶⁴

⁶⁰ Mahmut Rıdvanoğlu, "Habbâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/342-343.

⁶¹ Mehmet Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlının Gelişimi: (III) Habbâzî'nin Muğnî'si ve Hanefî Usûlündeki Yeri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 597.

⁶² Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 123.

⁶³ Çil, *Fıkıh Usûlü Metnine Şerh Katkısı: Menârü'l-Envâr Çizgisi*, 46.

⁶⁴ Ferhat Koca, "Menârü'l-envâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/118-119.

Müellif eserini Ebü'l-Usr el-Pezdevî'nin *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl* adlı eserinden ihtisar etmiştir.⁶⁵ Eserin sistematîğini yaparken Pezdevî'nin üslûp ve tertibini devam ettirmiştir. Eserde farklı görüş sahipleri olarak Ebû Hanife (ö. 150/767) ve Ebü'l-Hasan el-Kerhî'nin isimleri yer almıştır. Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşler “sahih”, “muhtâr” ve “cumhûra göre” gibi ifadelerle zikredilmiştir. İhtilaf durumunda ise Ebû Hanife'nin görüşleri tercih edilmiştir.⁶⁶

2.7.7. Tenkihu'l-usûl

Sadruşşerîa'nın fıkıh usûlüne dair yazdığı muhtasar eserdir. Müellif eserini oluştururken Pezdevî'nin *Kenzü'l-vüsûl* eserini esas almış, Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *el-Mahsûl*'ü ile İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *el-Muhtasar* adlı eserlerindeki konuların özetini vermiştir.⁶⁷ Eser, Hanefî ve mütekellimîn metotlarını birleştirmiştir. Bu bakımdan memzûc yöntem ile yazılmış muhtasar bir çalışmadır. Müellif daha sonra bu eserini *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh* adıyla şerh etmiştir.⁶⁸

2.7.8. et-Tahrîr fî ilmi'l-usûl

İbnü'l-Hümâm Kemâleddin Muhammed b. Abdü'l-Vâhid tarafından kaleme alınmıştır. Arapça'dan başka Farsça ve Türkçe de bilen İbnü'l-Hümâm fıkıh ve fıkıh usûlü, kelâm, mantık, Arap dili ve edebiyatı, tefsir, hadis alanlarında yetkin birisidir. Aslen Sivaslı olup burada da kadılık yapan İbnü'l Hümâm, birçok âlimden ilim tahsil etmiş ve kendisi de birçok âlimin yetişmesine katkıda bulunmuştur.⁶⁹

et-Tahrîr, fıkıh usûlüne dair fukaha ve mütekellim metotları birleştirilerek yazılan, Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin fıkıh ıstılahlarını, terimlerini bir arada mukayeseli ve tartışmalı olarak anlatan üç ciltlik muhtasar bir eserdir.⁷⁰

İbnü'l Hümâm eserinde dört mezhep dışındaki âlimlerin de görüşlerine yer vermiştir. Bu açıdan eser aynı zamanda mukayeseli bir fıkıh usûlü kitabıdır.⁷¹ Daha

⁶⁵ Bazı kaynaklarda ise Nesefî'nin eserini telif ederken temel iki kaynak olan Pezdevî'nin *Kenzü'l-vüsûl*'ü ve Serahsi'nin *el-Usûl*'ünden yararlandığı zikredilmektedir. Bkz. Çil, *Fıkıh Usûlü Metnine Şerh Katkısı: Menârü'l-Envar Çizgisi*, 43.

⁶⁶ Koca, “Menârü'l-envâr”, 29/118.

⁶⁷ Şükrü Özen, “Tenkihu'l-usûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/454-455.

⁶⁸ Şükrü Özen, “Sadruşşerîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/429.

⁶⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 183.

⁷⁰ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 185.

sonra eser üzerine İbn Emîru'l-Hâc (ö. 879/1474) ve Emîr Pâdişah (ö. 987/1579) tarafından birer şerh, Zeynüddin İbn Nüceym (ö. 970/1563) tarafından da *Lübbü'l-usûl* adıyla ihtisar çalışması yapılmıştır.⁷²

2.7.9. Mirkâtü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl

Muhammed b. Ferâmuz b. Ali er-Rumî Molla Hüsrev (ö. 885/1480) tarafından kaleme alınmıştır. Tanınmış Osmanlı âlimlerinden olan Molla Hüsrev müderrislik, kazaskerlik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Molla Hüsrev'in *Dürrü'l-hükkâm*'ı yine kendi telifi olan *Ğurerü'l-ahkâm* adlı eserin şerhi olup özellikle uzun yıllar Osmanlı muhitinde yarı resmi hukuk metni görevi görmüştür.⁷³

Mirkâtü'l-vüsûl müellifin kaleme aldığı fıkıh usûlü ile ilgili muhtasar bir çalışmadır. Molla Hüsrev bu eserini anlaşılmadaki güçlükleri ortadan kaldırmak amacıyla *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl* adıyla şerh etmiştir.⁷⁴

2.7.10. Zübdetü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl

Molla Yusuf b. Hüseyin el-Kirmastî (ö. 900/1494) tarafından kaleme alınmıştır. Kirmastî, II. Bayezid zamanında yaşamış, Bursa ve İstanbul'da kadılık, medreselerde ise müderrislik yapmış önemli bir âlimdir. Arap dili ve edebiyatı ile şer'î ilimlerde yetkinlik kazanmıştır.⁷⁵

Zübdetü'l-vüsûl fıkıh usûlüne dair yazılmış muhtasar bir çalışmadır. Müellif eserin girişinde Sultan II. Bayezid'den bahsetmektedir. Eser on fasıl üzere tertip edilmiştir.⁷⁶

2.7.11. el-Vecîz fî usûli'l-fıkh

Kirmastî'nin *Zübdetü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl* adlı eserine yine kendisinin yazdığı muhtasarıdır. Eserde müellif nadiren misal ve delillere yer vermiştir.⁷⁷

2.7.12. Lübbü'l-usûl

⁷¹ Ali Şafak, "Sivaslı Kemalettin İbnü'l-Hümâm ve Hukuk Metodolojisinde Yeri Eserlerinden Bazı Örnekler", *Kemalettin İbnü'l-Hümâm'ın Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği* (Sivas: Kemalettin İbnü'l-Hümâm Vakfı Yayınları, 1993), 72.

⁷² Ayrıca bkz. Koca, "İbnü'l-Hümâm", 21/88-89.

⁷³ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 204.

⁷⁴ Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/252.

⁷⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 218.

⁷⁶ Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği*, 95.

⁷⁷ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 218; Ahmet Özel, "Kirmastî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/67; Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği*, 95.

Zeynüddin İbn Nüceym tarafından telif edilmiştir. İbn Nüceym tanınmış Hanefî âlimlerinden olup 926/1520 yılında Kahire’de doğmuştur. Dönemin önemli âlimlerden ders almış ve erken yaşta fetva vermeye başlamıştır.⁷⁸ İbn Nüceym’in bu çalışması, İbnü’l-Hümâm’ın fukaha ve mütekellimin metotlarını birleştirerek yazdığı muhtasar bir fıkıh usûlü olan *et-Tahrîr fî usûli’l-fikh* adlı eserin muhtasarıdır. Eser *Lübbü’l-usûl fî tahrîri’l-usûl* adıyla da kaydedilmiştir.

2.7.13. Tenvî‘u’l-vüsûl ilâ ilmi’l-usûl

Zenbillizâde Fudayl Çelebi (ö. 991/1583) tarafından fıkıh usûlü alanında kaleme alınmıştır. Fudayl Çelebi İstanbul’da doğmuş olup kadılık görevlerinde bulunmuş ve müderrislik yapmıştır. III. Murad’ın kazaskerlik ve şeyhülislamlık tekliflerini kabul etmeyerek öğretim faaliyetleri ile meşgul olmuştur. Fudayl daha sonra bu eserini, *Tevsîu’l-vusûl* adıyla şerh etmiştir.⁷⁹

2.7.14. Gusûnu’l-usûl fî muhtasari’l-Menâr

Hızır b. Muhammed el-Amâsî (ö.1086/1675) tarafından telif edilmiştir. Ebu’l-Berekât en-Nesefî’nin fukaha metodu ile yazılan fıkıh usûlüne dair *Menârü’l-envâr* adlı eserinin muhtasarıdır.⁸⁰

2.7.15. Türkçe Muhtasar Usûl-i Fıkıh

Son dönem Osmanlı âlimlerinden Ahmet Hamdi Şirvânî (ö. 1307/1890) tarafından kaleme alınmıştır. Müellif Hâdimî’nin (ö. 1176/1762) *Mecâmiü’l-hakâik* isimli eserini, *Levâmiü’d-dekâik fî tercemet-i Mecâmiü’l-hakâik* ismiyle Türkçe’ye tercüme etmiştir. Fakat eserin uzun olması nedeni ile bu eserini kısaltarak, *Türkçe Muhtasar Usûl-i fıkıh* adlı eserini yazmıştır.⁸¹

Eser Tanzimat devrinden sonra fıkıh usûlüne dair kaleme alınan ilk muhtasar Türkçe eser olması dolayısı ile önemlidir. Eserde muamelâtta örnekler yer almakta

⁷⁸ Bu âlimler arasında Şehâbeddin Ahmed b. Yûnus el-Mısrî, Emînüddin Muhammed b. Abdülâl ed-Dımaşkî, Ebü’l-Feyz es-Sülemî, İbnü’l-Halebî, Nüreddin ed-Deylemî el-Mâlikî ve Şukayr el-Mağribî gibi âlimler sayılabilir. Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 254.

⁷⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 273; Macit, *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği*, 101; Ferhat Koca, “Fudayl Çelebi, Zenbillizâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/208.

⁸⁰ Hüseyin Yazıcı, “XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirmesi ve Hızır b. Muhammed el-Âmasî”, *Nüşa Dergisi* 1/2 (Yaz 2001), 63.

⁸¹ Mehmet Erdoğan - Ramazan Çöklü, “Ahmed Hamdi Şirvânî ve Türkçe Muhtasar Usûl-i Fıkıh Adlı Eseri İle İlgili Bir Değerlendirme”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Bahar 2018), 28.

olup külli kaidelere de yer verilmiştir.⁸² Memzûc metoda göre kaleme alınan eserde yer yer İmam Şâfiî'nin görüşlerinden de yararlanılmıştır.⁸³

2.7.16. el-Fusûlü'l-bedî'a fî usûli'ş-şerîa

Mahmud b. Ömer el-Bacürî (ö. 1323/1905) tarafından kaleme alınmıştır. Eser, İbnü's-Sübki'nin usûl-i fıkıh konusunda telif ettiği *Cem'u'l-cevâmi'* adlı kitabının muhtasarıdır.

⁸² Erdoğan - Çöklü, “Ahmed Hamdi Şirvânî ve Türkçe Muhtasar Usûl-İ Fıkıh Adlı Eseri”, 29.

⁸³ Erdoğan - Çöklü, “Ahmed Hamdi Şirvânî ve Türkçe Muhtasar Usûl-İ Fıkıh Adlı Eseri”, 44.

3. AHSİKESÎ'NİN HAYATI, YAŞADIĞI DÖNEM, TALEBELERİ VE ESERLERİ

Bu kısımda Ahsîkesî'nin hayatı, yaşadığı dönemin özelliklerine, talebeleri ve eserlerine kısaca yer verilecektir.

3.1. Ahsîkesî'nin Hayatı

el-Müntehabü'l-Hüsâmî olarak meşhur olmuş *el-Müntehab fî usûli'l-mezheb* adlı eserin müellifi Ahsîkesî'nin tam adı Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ömer Hüsâmüddîn el-Ahsîkesî el-Haneffî'dir. Ahsîkesî'nin lakabı Hüsâmüddîn, künyesi Ebû Abdullah olup doğduğu ve yaşadığı yer olan Ahsîkes'e nispet edilmiştir. Kaynaklarda doğum tarihi ve hayatıyla ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır. Bunun, yaşamış olduğu dönemin sıkıntılı siyasi durumundan kaynaklandığı söylenebilir.

İslam âlimleri, müellifin ismi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229) *Mu'cemü'l-büldân* adlı eserinde Ahsîkesî'nin yaşadığı yeri Ahsîkes olarak peltek s (ث) ile zikretmiştir. Bununla birlikte “Bazıları da şehrin isminin son harfini t (ت) olarak belirtmiştir ki bu daha doğrudur. Çünkü peltek (س) (ث) Acem harflerinden değildir.” açıklamasına yer vermiştir.⁸⁴ Kureşî'nin (ö. 775/1373) *el-Cevâhirü'l-mudiyye* adlı eserinde ise temel olarak Ahsîketî⁸⁵ geçmekle birlikte Ahsîkesî⁸⁶ ismi de kullanılmıştır. Bunların dışında birçok tabakât kitabında ismi Ahsîkesî ve doğduğu yer de Ahsîkes olarak geçmektedir.⁸⁷

Muhakkik Abbas Avdî çalışmasında: “Ahsîkesî denilmesi daha doğrudur.” diyerek bu tercihinin gerekçesini řu maddeler ile dile getirmiştir: a) Miladi 7-8. yüzyılda Mâverâünnehir bölgesinde ismi peltek se (س) (ث) ile biten birçok şehrin tarih kitaplarında geçtiği görülür. (نوكت\جبغوكت) gibi. b) *Mu'cemü'l-büldân* gibi çok eski eserlerde müellifin yaşadığı yer Ahsîkes olarak geçmektedir ve isimdeki harfler tek

⁸⁴ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî el-Hamevî, *Mu'cemü'l-buldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), 121.

⁸⁵ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 2/120.

⁸⁶ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 2/280.

⁸⁷ Kureşî *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 2/20.; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 188.; Ebu'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Südüni el-Cemâli el-Mısrî İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1413), 245; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, 11/253.

tek sıralanmıştır. c) Tabakât kitaplarında genel olarak ismi Ahsîkesî olarak geçmektedir.⁸⁸

Biz de çalışmamızda müellifin ismini Ahsîkesî olarak zikretmeyi uygun bulduk. Bunun nedeni tabakat kitaplarında müellifin isminin genel olarak Ahsîkesî şeklinde geçmesi ve Kureşî'nin yapmış olduğu tespitlerin daha tutarlı olduğu kanaatine varmamızdır.

Ahsîkesî, hicri 7. yüzyılın önemli âlimlerinden ve fakihlerinden biri olup Hanefî mezhebinde hem usûl-i fıkıhta hem de fûrû-i fıkıhta yetkin bir isimdir.⁸⁹ Özellikle *el-Müntehab* isimli eseriyle yaşadığı çağdan günümüze kadar fıkıh usûlüne yaptığı katkılarından dolayı önemli âlimlerden biri sayılmıştır. Ahsîkesî, hicri 644 yılının 23 Zilkade⁹⁰ pazartesi günü vefat etmiştir. Kabri Buhara'nın Kelâbaz mahallesinde el-Kudâtü's-seb'a (yedi kadı) mezarlığında Kâdîhan'ın⁹¹ (ö. 592/1196) kabrinin yakınında bulunmaktadır.⁹²

3.2.Ahsîkesî'nin Yaşadığı Bölge ve Dönem

Ahsîkesî'nin doğum tarihi gün ve ay olarak tabakât kitaplarında bulunmadığı için vefatı göz önüne alınarak hicri 540-650 (miladi 1140-1250) yılları arasında yaşamış olduğu söylenebilir. Ahsîkesî'nin yaşamış olduğu zaman -özellikle 1218 ve sonrası yıllar- siyasi karışıklıkların, savaşların ve İslam coğrafyasını kasıp kavuran Moğol istilalarının yaşandığı dönem olmuştur.

Onun hayatının ve yaşamış olduğu dönemin tam bilinmemesinde söz konusu coğrafya ve yüzyılın etkili olduğu söylenebilir. Özellikle Moğolların Bağdat gibi birçok İslam beldesini tahrip edip yerle bir etmesi, kütüphaneleri ve ilmî merkezleri yakıp İslam medeniyetinin sahip olduğu birikime zarar vermesi hem Ahsîkesî'yi hem de yaşadığı bölge olan Mâverâünnehir'i olumsuz etkilemiştir.

⁸⁸ Hüsameddîn Muhammed b. Muhammed Ahsîkesî, *el-Müntehab fî usûli'i-mezheb*, thk. Ahmet Muhammed Nâsır Abbâs Avdî (Lübnan/Bingazi: Dâru'l-Medâri'l-İslâmiyyi, 2005), 58-60.

⁸⁹ Abdullatif b. Muhammed Riyâdzâde, *Esmâü'l-kütüb el-mütemmim li Keşfi'z-zunûn* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1403), 325.

⁹⁰ Vefat tarihi Leknevî'nin eserinde 22 Zilkade, İbn Kutluboğa'nın eserinde ise 13 Zilkade olarak geçmektedir. Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 249; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 245.

⁹¹ Ebu'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî (ö. 592/1196). *Fetâvâ* isimli eseriyle tanınan Hanefî fakihidir. Ahmet Özel, "Kâdîhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/121-123.

⁹² Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, 2/120.

Ahsîkes, 10. yüzyılda Fergana’da yer alan iki İslamî merkezden birisi idi. Karahanlılar döneminde etrafı surlarla çevrili, dört kapılı mamur bir şehir olduğu bilinmektedir. 943-985 yıllarında Ahsîkes’e giden İbn Havkal (ö. ?) ve Makdîsî (ö. 390/1000) bu şehirden İslamî bir belde olarak bahsederler.

Ahsîkesî’nin yaşadığı yer olan Ahsîkes,⁹³ Mâverâünnehir bölgesinde yer almaktadır. Günümüzde Özbekistan’ın Nemengan ili sınırları içinde bulunmakta olup Axsikent ismi ile anılmaktadır. Bazı kaynaklarda şehir Ahsîket olarak da kaydedilmiştir.⁹⁴ Ahsîkes’te kadim ve çağdaş birçok ilim ehli insan yetişmiştir.⁹⁵

Uzun süre Karahanlılar tarafından yönetilen Ahsîkes ve çevresinde Hakânî dönemine ait birçok arkeolojik kalıntılara rastlanmıştır. 1218’de Moğol idaresine geçen şehir, eski dinlerin canlanması ile birlikte İslamî ilim merkezi olma vasfını kaybetmiştir. Timurlulardan Ömer Şah Mirza Fergana hükümdarı iken Ahsîkes’i baş şehir yapmış ve 1494’te orada ölmüştür.⁹⁶

Ahsîkes’in de içinde bulunduğu Siri-derya (Seyhun) nehri, Şaş (Taşkent) ve Fergana’nın bir kısmı ile Taklamakan çölüne kadar olan sınırları Doğu Karahanlı devleti yönetmeye başlamıştır. 1130 yılından sonra ülkede iç karışıklık çıkmış ve bunun üzerine hakan Karahıtaylar’ı yardım için çağırmıştır. Balasagun’a kadar gelen Karahıtaylar, hiçbir mukavemetle karşılaşmadan bölgeyi ele geçirmiş ve buradan bir daha çıkmamışlardır. Böylece Doğu Karahanlı devleti Karahıtaylar’ın eline geçmiştir.⁹⁷

⁹³ Ahsîkes, tabakât kitaplarında Fergana’nın yanında bulunan Kasansay suyunun Siriderya (Seyhun) akarsuyu ile birleştiği noktada Şaş nehrinin kuzey tarafında kurulmuş, düz engebesiz bir arazide yer olan ve Mâverâünnehir’in en temiz, en nezih beldesi olarak geçmektedir. Şehrin dış mahalleleri surlarla çevrilmiş olup şehrin içinde dört kapı vardır. Her dış mahallenin kapısı birbirine geçmiş bostanlara uzanmaktadır. Ayrıca bkz. el-Hamevî, *Mu‘cemü’l-büldân*, 121-122; Emel Esin, “Ahsîkes”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/198.

⁹⁴ Hamevî, *Mu‘cemü’l-büldân*, 121.

⁹⁵ Bunlar arasında şu âlimler sayılabilir: Ebu’l Vefâ Muhammed b. Muhammed b. Kâsım el-Ahsîkesî (ö. 520/1126), Ebû Reşat Ahmed b. Muhammed b. Kasım b. Ahmed Hizyû el-Ahsîkesî (öl. 528/1133), Nuh b. Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. Amr b. el-Fazıl b. el-Haris el-Ferganî el-Ahsîkesî (ö. ?), el-Hüseyn b. Ebî Ya’la Ebû Ali el-Ahsîkesî (ö. ?). Bu konu hakkında bkz. Hamevî, *Mu‘cemü’l-büldân*, 122; Ebû’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *el-Lübâb fî tehzîbi’l-ensâb* (Beyrut: Dâr’u Sader, ts.), 1/34.; Takıyyüddîn b. Abdilkâdir et-Temîmî ed-Dârî el-Gazzî el-Mısrî Temîmî, et-Tabakâtü’s-seniyye fî terâcimi’l-Hanefiyye, ts., 260; Ebû Sa’d Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem‘ânî, *el-Ensâb* (Haydarâbâd: Dâiretü’l-Maârifî’l-Osmâniyye, 1382), 1/133.

⁹⁶ Esin, “Ahsîkes”, 2/181.

⁹⁷ Abdülkerîm Özaydın, “Karahanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001), 24/404-412; Ahmet Taşağıl, “Karahıtaylar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001), 24/415; Burkanadin

Kaynaklarda anlatılan kale ve surları olan Ahsîkes, Karahanlı devletinin hâkim olduğu zamana denk gelmektedir. Ahsîkesî'nin 1140-1250 yılları arasında yaşamış olduğu ve vefat tarihi göz önüne alındığında hayatının iç karışıklıkların çıktığı ve ülkenin Karahıtaylar'ın yönetiminde olduğu bir döneme tekabül ettiği görülmektedir.

Moğol orduları 1219 yılının sonlarına doğru Hârizmşahlar'ın topraklarına girmiş ve başta Buhara ve Semerkant olmak üzere Ahsîkes'in de yakınında bulunan Otrar, Sıgnak ve Hucend gibi şehirleri ele geçirmişlerdir.⁹⁸ Zikredilen şehirler Ahsîkes'e çok yakın olan beldelerdir. Dolayısıyla Ahsîkes'in de Moğol kuşatmasından olumsuz etkilenmiş olması ve Moğolların hâkimiyetine girmesi yüksek ihtimaldir.

Sultan Sencer komutasındaki Selçuklu devletinin 1141'de Katvan'da Karahıtaylar ile girmiş olduğu savaş sonrası Şelçuklu devleti ağır bir yenilgi almıştır. Katvan bölgesi, Semerkant'ın kuzey doğusunda ve Ahsîkes'e çok yakın bir konumda bulunmaktadır. Selçukluların bu savaşta yenilmesi ile birlikte Ahsîkes ve çevresi başta olmak üzere Mâverâünnehir bölgesi Karahıtaylar'ın eline geçti. Karahıtaylar'dan sonra bölge 1210 yılında Hârizmşahlar'ın idaresine ve kısa bir süre sonra da 1220 yılında Moğolların hâkimiyetine girdi. Mâverâünnehir bölgesine girip şehirleri tahrip eden Moğollar, bu bölgede ilmî, iktisadi ve toplumsal yönden İslamiyet'in gerilemesine neden olmuşlardır.⁹⁹

Ahsîkesî'nin yaşamış olduğu zamanı 2. Abbasi dönemi sonlarındaki bazı Abbasi halifeleri ile sınırlandırmak mümkündür ki o halifeler şunlardır: Nâsır Lidînillâh 575(1180), Zâhir Biemrillâh 622(1225), Müstansır Billâh 623(1226) ve Müsta'sım Billâh 640-656 (1242-1258).¹⁰⁰

Abdilkhakim, *Fethinden Moğol İstilasına Kadar Orta Sirderya Havzası Ve İslam Tarihindeki Yeri* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 130-132.

⁹⁸ Aydın Taneri, "Hârizmşahlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997).

⁹⁹ Osman Gazi Özgüdenli, "Mâverâünnehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003). 28/177-180; Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2015). Faruk Sümer, "Selçuklular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009). 36/365-371; Osman G. Özkuzugüdenli, *Sultan Sencer ve Karahıtaylar-Katavan Savaşı-* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 50.

¹⁰⁰ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/37.

3.3. Ahsîkesî'nin Talebeleri

Ahsîkesî, bir taraftan telif ettiği eserle fıkıh ilmine hizmet ederken diğer yandan da bulunduğu coğrafyada birçok âlimin yetişmesine katkıda bulunmuştur. Kendisinden birçok talebe de ders almış ve Hanefî fikhını öğrenmiştir.

Ahsîkesî'nin talebeleri arasında şu isimler zikredilebilir.

3.3.1. Muhammed b. Ömer en-Nevhâbâzî¹⁰¹ (ö. 616-668/1219-1270)

Tam adı Muhammed b. Ömer b. Muhammed Zahîrûddîn Ebu'l Muzaffer en Nevhâbâzî el-Buhârî'dir.¹⁰² Şemsüleimme el-Kerderî (ö. 642/1244) ve Ahsîkesî'den fıkıh öğrenmiştir.¹⁰³ Müellifin tasnifleri arasında *Keşfü'l-ibhâm li raf'i'l-evhâm*, *Keşfü'l-esrâr fi usûli'l-fikh* ve *Telhîsu'l-Kudûrî* adlı eserleri bulunmaktadır. Nevhâbâzî 668 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.¹⁰⁴

3.3.2. Muhammed b. Muhammed el-Buhârî¹⁰⁵ (ö. ?)

Hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

3.3.3. Fahreddin Muhammed b. Muhammed b. İlyas el-Maymergî (ö. ?)

Tanınmış Hanefî fıkıh âlimlerinden olan Alâüddin Abdülaziz el-Buhârî'nin (ö. 730/1330) amcasıdır. Abdülaziz el-Buhârî kendisinden fıkıh okumuştur.¹⁰⁶

3.3.4. Celaledin Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Îdî es-Sâidî el-Buhârî (ö. 668/1270)¹⁰⁷

Fıkıh ve usûlde tam bir ilim sahibi âlimdir. Ramazan ayında Kelâbaz'da vefat ettiği tahmin edilmektedir.¹⁰⁸

¹⁰¹ Ayrıca bkz. İbn Kutlûboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 351. Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 183.

¹⁰² Müellifin ismi bazı kaynaklarda en-Nevcâbâzî, en-Nevcâbâdî ya da en-Nücâbâzî olarak da geçmektedir. Ayrıca bkz. Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, 2/104. İbn Kutlûboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 272. Mustafa Uzunpostalcı, "Ahsîkesî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/181.

¹⁰³ İbn Kutlûboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 272.

¹⁰⁴ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 183. Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-ârifîn esmâül-mü'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1951), 2/129; Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, 2/104.

¹⁰⁵ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 188.

¹⁰⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 129.

¹⁰⁷ el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, 2/20; Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l İlmiyyi-Mektebetü'l Müsennâ-Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1941), 1/565.

3.3.5. Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Kubâvî el-Hanefî (ö. 726/1325 sonrası)¹⁰⁹

İlm-i hilaf ve cedelde ustalaşmış bir âlimdir.¹¹⁰ Fürû-i fikihta Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) *el-Câmiu's-sağîr* ve *el-Câmi'u'l-kebir* eserlerini tasnif etmiş ve düzenlemiştir. Ahsîkesî'den usûl okumuş ve Şemsüleimme el-Kerderî'den fıkıh öğrenmiştir.¹¹¹

Ahsîkesî'nin hocaları hakkında ise kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

3.4. Ahsîkesî'nin Eserleri

3.4.1. el-Müntehab fî usûli'l-mezheb

Usûl alanında yazıldığı günden itibaren günümüze kadar etkisi devam eden *el-Müntehab*, özellikleri, kaynakları ve üslûbu açısından önemli bir eserdir.

Eser, Hanefî mezhebi metodolojisi esas alınarak kaleme alınmıştır. 4/10. yüzyıldan sonra kaleme alınmaya başlanan önceki eserlerin ihtisarını içeren metinler, bu yapıtın da ilham kaynağı olmuş ve müellif eserini kaleme alırken ihtisar geleneğini devam ettirmiştir.

el-Müntehab dışında Ahsîkesî'ye yanlışlıkla nispet edilen başka eserler de vardır. Kehhâle (ö. 1905/1987) *Mu'cemü'l-mü'ellifîn* adlı eserinde Ahsîkesî'nin eserlerini şu şekilde sıralamıştır: *el-Müntehabu'l-Hüsâmî* olarak da bilinen *el-Muhtasar fî usûli'l-fikh*, *Miftâhu'l-usûl*, *Gâyetü't-tahkik*, *Dekâ'iku'l-usûl* ve *et-Tebyîn*.¹¹²

Kehhâle'ye göre, Ahsîkesî'nin toplam beş eseri bulunmaktadır. Fakat *el-Muhtasar fî usûli'l-fikh* eseri hariç diğer eserler sadece Kehhâle tarafından Ahsîkesî'ye nispet edilmiştir.

Kehhâle'nin zikretmiş olduğu eserlere baktığımızda ise şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

¹⁰⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâti'l-)meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1424), 15/158.

¹⁰⁹ Vefat tarihi hakkında yaklaşık olarak 730 yılında vefat etti diyen kaynaklar da vardır. Bunun için bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/570.

¹¹⁰ İbn Kutlûboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 247.

¹¹¹ Mustafa bin Abdullah el-Kostantînî el-Osmânî Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: Mektebetü IRCICA (İslam Konferansı Teşkilatı), 2010), 3/255.

¹¹² Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 11/253.

Miftâhu'l-usûl bazı kaynaklarda Neseî'ye ait olarak bildirilmektedir.¹¹³ Ali Rıza Karabulut'un hazırlamış olduğu çalışmada *Miftâhu'l-usûl el-ameliü fî şerhi'l-Müntehâb fî usûli'l-mezheb* adı ile söz konusu eser Ahsîkesî'nin tasnifleri arasında zikredilmektedir.¹¹⁴ Bunun yanında *Miftâhu'l-usûl*'ün *el-Müntehab*'ın şerhi¹¹⁵ olduğu da ifade edilmektedir.

Gâyetü't-tahkîk, Abdulaziz el-Buhârî (ö. 730/1330) tarafından; *et-Tebyîn*, İtkânî (ö. 758/1357) tarafından; *Dekâiku'l-usûl* ise Fazlu'l-Hak İhvanzede (ö. ?) tarafından *el-Müntehab*'ın şerhi olarak kaleme alınmış eserlerdir.¹¹⁶

Yapmış olduğumuz araştırmalarda sadece *el-Müntehab* adlı eserin Ahsîkesî'ye ait olduğu tespit edilmiştir. *el-Müntehab*'a yapılan şerhler Ahsîkesî'ye nispet edilerek kanaatimizce sehven karıştırılmış ve kendisine aitmiş gibi zikredilmiştir.

3.4.1.1. el-Müntehab'ın Şerhleri

3.4.1.1.1. Şerhu Muhtasari'l-Ahsîketî

Şemsü'l-eimme Muhammed b. Abdissetâr b. Muhammed el-İmâdî el-Berâtekînî el-Kerderî tarafından kaleme alınmıştır. 9 Muharrem 642/ 1244 tarihinde Buhara'da vefat eden Kerderî'nin *el-Müntehab* üzerine yazmış olduğu şerhin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. Eser, Kehhâle tarafından *Muhtasaru Hüsamüddîn el-Ahsîketî* ismiyle de zikredilmiştir.¹¹⁷

¹¹³ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtuât fî'l-mektebât fî'l-âlem*, ts., 100/522. Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî fî mektebâti'l-âlem : el-Mahtûtât ve'l-matbû'ât* (Kayseri: Dâru'l Akabe, 2001), 2/1364.

¹¹⁴ Karabulut - Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî fî mektebâti'l-âlem : el-Mahtûtât ve'l-matbû'ât*, 5/3135.

¹¹⁵ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-âlem*, 76/66.

¹¹⁶ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-âlem*, 113/3; Karabulut - Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî fî mektebâti'l-âlem : el-Mahtûtât ve'l-matbû'ât*, 3/1752; Karabulut - Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî fî mektebâti'l-âlem : el-Mahtûtât ve'l-matbû'ât*, 3/2355; Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-âlem*, 73/917; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1848; Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 1/344.

¹¹⁷ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 102-103; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, 10-167; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris Ziriklî, *el-A'lâm* (Dâru'l-İlim li'l-Melâyin, 2002), 7-28.

3.4.1.1.2. *Şerhu'l-Müntehab*

Muhammed b. eş-Şerif el-Hasenî es-Semerkindî (ö. 702/1303) tarafından kaleme alınmıştır. Müellif hakkında fazla bilgi yoktur. Eserin bir yazması bulunmaktadır.¹¹⁸

3.4.1.1.3. *el-Müntehab fî şerhi'l-Müntehab*¹¹⁹

Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Mübîn Ebu'l-Fazl en-Nûrî (ö. ?) tarafından kaleme alınmıştır. Hanefî usûl âlimlerdendir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. 703/1303 tarihi sonrasında da hayatta olduğuna dair bilgiler vardır. Müellif bu eserini 694 (1294-1295) yılında Mardin'de bitirmiştir.¹²⁰

Eser, kaynaklarda *el-Müntehab şerhu'l-Müntehab*,¹²¹ *el-Müntehab li'l Hüsâmi fî şerhi'l-Müntehab*,¹²² *Şerhu'l-Müntehabi'l-Hüsâmî*¹²³ veya *Şerhu'l-Müntehab fî usûli'l-fikh*¹²⁴ ismiyle geçmektedir.

3.4.1.1.4. *Şerhu'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb*

Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî tarafından kaleme alınmıştır. Eser, *Şerhu'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb*, *Şerhu'l-Müntehabi'l Hüsâmî*¹²⁵ gibi isimlerle de anılmaktadır. Nesefî, *el-Müntehab* üzerine biri uzun biri de kısa olmak üzere iki şerh yazmıştır. Kısa olan şerhi ilim talebelerinin isteği üzerine yazarken, uzun şerhi yine başkalarının talebi üzerine kaleme almıştır.¹²⁶ *Şerhu'l-Müntehab*, 1988 yılında Salim Öğüt tarafından doktora tezi olarak neşredilmiştir.¹²⁷

¹¹⁸ Boynukalın söz konusu eserin Seyyid Şerif Cürçani'nin *Şerhu'l-Müntehab*'sı olduğunu fakat yazmanın incelenmesi sonucunda eserin *Şerhu'l-Müntehab* olduğunu söylemektedir. (Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 29.)

¹¹⁹ Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn fî'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn*, thk. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, ts.), 4/569.

¹²⁰ Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetu'l-'ârifîn*, 2-138; Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 30.

¹²¹ Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetu'l-'ârifîn*, 2/138.

¹²² Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 11/288.

¹²³ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-'âlem*, 76/63.

¹²⁴ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-'âlem*, 36/888.

¹²⁵ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-'âlem*, 76/62.

¹²⁶ Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 30.

¹²⁷ Salim, *Şerhu Hâfıziddîn en-Nesefî li-Kitâbi'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb*.

3.4.1.1.5. *el-Vâfi fî usûli'l-fikh*

Hüsâmüddîn Hüseyin b. Ali b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâkî (ö. 714/1314) tarafından kaleme alınmıştır.¹²⁸ Siğnâkî, Hanefî fıkıh âlimlerinden olup fıkıh, kelâm, cedel ve nahivde derin ilim sahibidir.¹²⁹

Müellif, eserinde Hanefî ve Şâfiî mezhepleri arasında karşılaştırma yaparak mezhep içi ve mezhepler arası farklılıklara değinir. Ahsîkesî'nin *el-Müntehab*'ı ve Pezdevî'nin *el-Usûl*'ü ile Debûsî ve Serahsî'nin görüşleri arasında karşılaştırmalarda bulunur. Dil ve nahiv ile ilgili tartışmalara yer verir.¹³⁰ Eser Ahmed Muhammed Hammûd el-Yemânî tarafından doktora tezi olarak tahkik edilmiştir.¹³¹

3.4.1.1.6. *Şerhu'l-Müntehab fî usûli'l-fikh*

İbrahim b. Hibetullah b. Ali Hümeyrî Nureddin el-İsnevî (ö. 721/1321) tarafından kaleme alınmıştır. Şafiî âlimlerdendir. Fıkıh usûlü ile Arap dili ve edebiyatında yetkin bir isimdir.¹³²

Şerhu'l Müntehab fî usûli'l-fikh adlı eserin Ahsîkesî'nin *el-Müntehab*'ının şerhi olduğu kesin değildir. Bunun nedeni hem müellifin Şâfiî fakihlerinden sayılması hem de *el-Müntehab fî usûli'l-fikh* adı ile Fahreddin er-Razi'nin de eserinin bulunmasıdır.

3.4.1.1.7. *et-Tahkîk*¹³³

*et-Tahkîk fî şerhi'l-Müntehab*¹³⁴, *Şerhu'l-Müntehabi'l-Hüsâmî*¹³⁵ veya *Ğâyetü't-tahkîk*¹³⁶ gibi isimlerle de anılan eser, Abdülaziz el-Buhârî tarafından kaleme alınmıştır. Müellif tanınmış Hanefî âlimlerindendir.

¹²⁸ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, 4-28; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2-1848; Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-ârifin*, 314.

¹²⁹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 126.

¹³⁰ Rahmi Yaran, "Siğnâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

¹³¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 127.

¹³² Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 1-433; Ziriklî, *el-A'lâm*, 2-78.

¹³³ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 188; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2-1848.

¹³⁴ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-âlem*, 120-519.

¹³⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, 7-28.

¹³⁶ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, 11-253; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 95.

3.4.1.1.8. *Ta'lika ale'l-Müntehab fi usûli'l-mezheb*

Ahmed b. Osman b. İbrahim b. Mustafa el-Mardîni Taceddin et-Türkmânî (ö. 744/1343) tarafından kaleme alınmıştır. Hanefî âlimlerinden olup edip, şair ve yazardır. Birçok ilimle meşgul olan Türkmânî, fıkıh, hadis, mantık, Arap dili ve edebiyatı, belagat ve kelamda yetkin olup bu alanlarda eserler yazmıştır..¹³⁷

3.4.1.1.9. *Şerhu'l-Hüsâmî*

Hintli âlimlerden Muinuddîn el-İmrânî ed-Dehlevî (ö. 755/1354) tarafından kaleme alınmıştır..¹³⁸

3.4.1.1.10. *et-Tebyîn*¹³⁹

Kıvâmüddîn Emîr Kâtib b. Emîr Ömer b. Emîr Gâzî el-Fârâbî el-İtkânî (ö. 758/1357) tarafından kaleme alınmıştır..¹⁴⁰

Eser, *et-Tebyîn Şerhu'l-Müntehabi'l-Hüsâmî* ya da *et-Tebyîn fi usûli'l-Mezheb* diye de anılmaktadır..¹⁴¹ Müellif, *et-Tebyîn*'i 716 yılında Berat gecesinde bitirdiğini eserinin sonunda zikretmektedir..¹⁴² Eser matbû olup Sâbır Nâsır Mustafa Osman tarafından Ezher Üniversitesi'nde doktora tezi olarak 1980 yılında tahkik edilmiştir..¹⁴³

3.4.1.1.11. *Haşiyetü alâ Müntehab*¹⁴⁴

Ebû Muhammed Mansur b. Ahmet b. Yezid el-Harezmi el-Kâânî (ö. 775/1373) tarafından kaleme alınmıştır. Hanefî usûl fakihlerindedir. Mekke'de vefat etmiştir.

¹³⁷ Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-ârifin*, 1/109; Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 1/172; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1848; Ebû Murad Bedreddin Hasan b. Kasım b. Ümmi Kasım Murâdî, *Tavdihü'l-makasid ve'l-mesalik bi Şerhi Elfıyyeti İbn Mâlik*, thk. Aburrahman Ali Süleyman (Daru'l Fikr el-Arabî, 2008), 1/34; Hacı Mehmet Günay, "İbnü't-Türkmânî, Taceddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/235.

¹³⁸ Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 32.

¹³⁹ Karabulut - Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî fi mektebâti'l-âlem : el-Mahtûtât ve'l-Matbû'ât*, 3/2407.

¹⁴⁰ İbn Kutlûboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 138; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1848.

¹⁴¹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, 3/4.

¹⁴² Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 33.

¹⁴³ Ahmet Akgündüz, "İtkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/465.

¹⁴⁴ Boynukalın, bu eserin aslında *Şerhu'l-Muğni*'ye ait bir nüsha olduğunu zikretmektedir. (Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 37.)

Kâânî'nin, ayrıca Habbazî'nin fıkıh usûlüne dair *el-Muğni*'si üzerine bir şerhi de bulunmaktadır.¹⁴⁵

3.4.1.1.12. Şerhu'l Müntehab el-Hüsâmî

Hintli âlim Safiyyüddin b. Nâsıruddin b. NizÂmeddin er-Rudevlevî (ö. 819/1417) tarafından kaleme alınmıştır.¹⁴⁶

3.4.1.1.13. Şerhu'l-Hüsâmî

Sâduddîn b. Kâdî el-Hayrabâdî el-Hindî (ö. 882/1477) tarafından kaleme alınmıştır. Hanefî âlimlerinden olup tasavvuf, fıkıh ve nahiv alanında yetkin bir isimdir.¹⁴⁷

3.4.1.1.14. Hâşiye ale'l-Hüsâmî

Abdulkakîm b. Şemseddîn Muhammed Siyalkûtî el-Hindî (ö. 1067/1656) tarafından kaleme alınmıştır. Hindistan'ın Pencab bölgesinde bulunan Siyalkût'ta doğup büyüyen Siyalkûtî, önemli Hanefî fakihlerindendir. Müellifin fıkıh dışında mantık ve akaid gibi birçok alanda da yazdığı haşiyeleri bulunmaktadır.¹⁴⁸

3.4.1.1.15. Şerhu'l Müntehabu'l-Hüsâmî

Hintli âlim Muhammed b. Ya'kub b. Ali el-Benbânî¹⁴⁹ (ö. 1081/1670 sonrası) tarafından kaleme alınmıştır.¹⁵⁰ Müellif, fıkıh usûlü dışında kelam, hadis ve akaid gibi alanlarda da eser yazmıştır. Eserin adı bazı kaynaklarda *Haşiye alâ Müntehabu'l-Hüsâmî*, *Haşiyetü's-Sâmi*, *Şerhu'l Müntehab fî usûli'l-mezheb* şeklinde de geçmekte olup matbûdur.¹⁵¹

¹⁴⁵ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 13/10; Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/349; Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn fî'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn*, 4/569; Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-ârifîn*, 2/474-475; Karabulut - Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslâmî fî mektebâti'l-âlem : el-Mahtûtât ve'l-Matbû'ât*, 5/3786.

¹⁴⁶ Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 34.

¹⁴⁷ Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-ârifîn*, 1/385-386; Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn fî'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn*, 4/434; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 4/215.

¹⁴⁸ Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-ârifîn*, 1/504; Zirikli, *el-A'lâm*, 3/283; Abdülhay b. Fahreddin b. Abdu'l Ali el-Talebî Hasenî, *Nüzhetü'l-havâtir ve behcetü'l-mesâmi' ve'n-nevâzir* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts.), 5/558-666.

¹⁴⁹ İsmi bazı kaynaklarda el-Benânî şeklinde geçer. Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-âlem*, 75/466; Ahmed Han, *Mücemu'l-matbû'âtî'l-Arabiyye fî şibhi'l-karrâti'l-Hindîye* (Riyad: Matbû'atü Mektebeti'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1421), 462.

¹⁵⁰ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-âlem*, 76/64.

¹⁵¹ Han, *Mücemu'l-matbû'âtî'l-Arabiyye fî şibhi'l-karrâti'l-Hindîye*, 462. Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-âlem*, 74/72, 76/64.

3.4.1.1.16. *Muhtecübü'l-husûl fî şerhi Müntehabi'l-usûl*

Mustafâ b. Yûsuf b. Murâd Eyyûbîzâde el-Mostârî el-Bosnevî (ö. 1119/1707) tarafından kaleme alınmıştır.¹⁵² Osmanlı dönemi Hanefî usûl âlimlerindedir. *Muhtecübü'l-husûl*, biyografik kaynaklarda *Müntehabü'l-usûl* adı ile de geçmektedir.¹⁵³ Eserin bir nüshası Saraybosna'da Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde, başka bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır.¹⁵⁴

3.4.1.1.17. *Şerhu alâ Müntehabi'l-Hüsâmî*

Nizâmeddin Muhammed b. Kutbuddîn eş-Şehîd el-Leknevî (ö. 1161/1748) tarafından kaleme alınmıştır. Leknevî, Hanefî fıkıh usûlünde yetkin olup Hintli âlimlerdendir. Eser Pakistan'da neşredilmiştir.¹⁵⁵

3.4.1.1.18. *Şerhu'l-Hüsâmî*

Abdülhak b. Muhammed el-Hindî (ö. 1296/1879 sonrası) tarafından kaleme alınmıştır. Hintli Hanefî âlimlerden olup fıkıh usûlü ve mantıkta yetkindir. Müellif eserini 1296 yılında tamamlamıştır.¹⁵⁶

3.4.1.1.19. *Şerhu tâlîku'n-Nâmî*

Abdülhak b. Muhammed Mir ed-Dihlevî (ö.1335/1916) tarafından kaleme alınmıştır. Tanınmış Hintli Hanefî âlimlerdendir. Fıkıh ve tefsir alanında yetkindir. Fıkıh usûlü alanında yazmış olduğu ve bizim de çalışmamızda yararlandığımız *et-Tâlîku'n-Nâmî* adlı eserini, 1296 yılında 30 yaşında iken bitirmiştir. Eser Hindistan'da basılmıştır. Müellifin diğer eserleri ise şunlardır: *Akâidü'l-İslam*, *el-Burhân fî ûlûmi'l-Kur'an* ve *et-Tefsîrû'l-Hakkânî* olarak da bilinen *Fethu'l-menân fî tefsîri'l-Kur'an*.¹⁵⁷

¹⁵² Karabulut - Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî fî mektebâti'l-âlem : el-Mahtûtât ve'l-matbû'ât*, 5/3732.

¹⁵³ Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetu'l-ârifîn*, 2/443.

¹⁵⁴ Karabulut - Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî fî mektebâti'l-âlem : el-Mahtûtât ve'l-matbû'ât*, 5/3733.

¹⁵⁵ Karabulut - Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî fî mektebâti'l-âlem : el-Mahtûtât ve'l-matbû'ât*, 5/3844; Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/34; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 13/102.

¹⁵⁶ Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/287.

¹⁵⁷ Dihlevî, *et-Tâlîku'n-Nâmî*, 9; Han, *Mücemu'l-matbû'âti'l-Arabiyye fî şibhi'l-karrâti'l-Hindiyeye*, 31; Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 35.

3.4.1.1.20. *Dekâiku'l-usûl fî şerhi'l-Hüsâmî*

Fazlu'l-Hak İhvanzâde (ö. ?) (ya da Ahundzâde¹⁵⁸) tarafından kaleme alınmıştır.¹⁵⁹ Hintli âlimlerdendir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Eser *Dekâiku'l-usûl şerhu'l-Müntehabi'l-Hüsâmî*¹⁶⁰ adı ile de geçmektedir. Bu eser *el-Müntehab* üzerine haşiye olup matbudur.¹⁶¹

3.4.1.1.21. *Şerhu'l Müntehab fî usûli'l-mezheb*

Fahreddin el-Maymetî¹⁶² (ö. ?) tarafından kaleme alınmıştır. Müellif hakkında fazla bilgi yoktur. Eser, *et-Tahkîk* ve *Şerhu'l-Müntehabi'l-Hüsâmî* adı ile de geçmektedir. Eserin bir nüshası Kudüs'te bulunmaktadır.¹⁶³

3.4.1.1.22. *Şerhu'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb*

Mühtedin b. Emin b. Hoca (Hâce) (ö. ?) tarafından kaleme alınmıştır. Hintli âlimlerdendir. Eser bazı çalışmalarda *Şerhu Hafızıyeti'l-usûl* adı ile de geçmektedir.

3.4.1.1.23. *Şerhu'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb*

Hasan b. Ali es-Sağânî (ö. ?) tarafından kaleme alınmıştır.¹⁶⁴ Müellif hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Eserin bir nüshası İstanbul'da Süleymaniye yazma eserler kütüphanesinde yer almaktadır.¹⁶⁵

3.4.1.1.24. *en-Nizâmî şerhu'l-Hüsâmî*

Hintli âlimlerden Muhammed Nizamuddîn el-Kîrânevî (ö. ?) tarafından kaleme alınmıştır.¹⁶⁶

¹⁵⁸ Delhi 1310; 1326 (1908), I-II, 192+172 sayfa. Han, *Mücemu'l-matbûâtî'l-Arabiyye fî şibhi'l-karrâti'l-Hindiyeye*, 31; Karabulut - Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslamî fî mektebâti'l-âlem : el-Mahtûtât ve'l-matbû'ât*, 3/2355.

¹⁵⁹ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-âlem*, 73/917.

¹⁶⁰ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-âlem*, 61/511.

¹⁶¹ Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 35.

¹⁶² Müellifin isminin Fahreddin Maymergî olması da muhtemeldir. Bu takdirde bu eser Abdulazîz el-Buhârî'ye aittir ki yanlışlıkla hocasına nispet edilmiştir.

¹⁶³ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-âlem*, 76/60.

¹⁶⁴ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fî'l-mektebât fî'l-âlem*, 76/61.

¹⁶⁵ Boynukalın, bu eserin aslında Sıgnâkî'ye ait olduğunu yanlışlıkla bu müellife nispet edildiğini söylemektedir. Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 38.

¹⁶⁶ Han, *Mücemu'l-matbûâtî'l-Arabiyye fî şibhi'l-karrâti'l-Hindiyeye*, 31; Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 36.

3.4.1.1.25. *el-Müzheb fi usûli'l-mezheb ale'l-Müntehab*

Suriyeli âlim Muhammed Sâlih b. Abdillâh b. Muhammed Sâlih el-Ferfûr (ö. 1901-1986) tarafından kaleme alınmıştır. 1901 yılında Şam'da doğan Ferfûr, burada ilk ve orta öğrenimini tamamladı. Müellif, Şeyh Muhammed Hâşim el-Hatîb, muhaddis Bedreddin el-Hasenî ve Sâlih b. Es'ad el-Hımsî gibi daha birçok önemli âlimden ders almıştır. Açmış olduğu okullar ile sayısız talebe yetiştiren Ferfûr, Suriye'de dini yönden örgün eğitimin gelişmesine katkı sağlayan önemli şahsiyetlerden biri sayılmaktadır. *el-Müntehab* üzerine yazmış olduğu bu şerh, bizim de tez konumuzda yararlandığımız kaynaklar arasında yer almaktadır.¹⁶⁷

3.4.1.1.26. *et-Ta'liku'l-hâmî*

Muhammed Feyzü'l-Hasan el-Kenkûhî (ö. ?) tarafından kaleme alınmıştır. Müellif, Hintli âlimlerden olup eseri matbûdur.¹⁶⁸

3.4.1.1.27. *Havâşi ale'l-metni's-sâmî el-marûf bi'l-Hüsâmî*

Hintli âlimlerden olan Mevlevî Muhammed İbrahim (ö. ?) tarafından kaleme alınmıştır. Eser matbûdur.¹⁶⁹

3.4.1.1.28. *Şerhu'l-Müntehab fi usûli'l-mezheb*

Eser meçhul bir müellife ait olup eserin ismi *Şerhu'l-Müntehabi'l-Hüsâmî* olarak da geçmektedir.¹⁷⁰

3.4.1.1.29. *Şerhu'l-Müntehabi'l-Hüsâmî*

Eser meçhul bir müellife ait olup eserin ismi *Şerhu'l-Müntehab fi usûli'l-mezheb* olarak da geçmektedir.¹⁷¹ Eserin bir nüshası İngiltere'de bulunmaktadır.

el-Müntehab'a yönelik yapılan şerhler 7/13. Yüzyılda Kerderî ile başlamış ve Muhammed Mir ed-Dihlevî ile Sâlih el-Ferfûr'un yazdığı şerhler ile günümüze kadar devam etmiştir. Esere yönelik 29 şerh yazıldığını tespit edebildik. Bunlardan on dört tanesi Hint coğrafyasındaki, altı tanesi ise Mâverâünnehir bölgesindeki âlimler tarafından kaleme alınmıştır.

¹⁶⁷ Ferfûr, *el-Müzheb fi usûli'l-mezheb ale'l-Müntehab*; Ahmet Özel, "Ferfûr, Muhammed Sâlih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), ek-1/446-447.

¹⁶⁸ Han, *Mücemu'l-matbûati'l-Arabiyye fi şibhi'l-karrâti'l-Hindiyye*, 31; Boynukalm, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 36.

¹⁶⁹ Han, *Mücemu'l-matbûati'l-Arabiyye fi şibhi'l-karrâti'l-Hindiyye*, 31.

¹⁷⁰ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fi'l-mektebât fi'l-âlem*, 76/66.

¹⁷¹ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hazânetu't-turâs fihrisu mahtûtât fi'l-mektebât fi'l-âlem*, 76/67.

3.4.1.2. el-Müntehab'ın Yazmaları

el-Müntehab'ın Türkiye başta olmak üzere İslam coğrafyasında birçok yazması bulunmaktadır.¹⁷²

Yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda Türkiye veri tabanına kayıtlı toplam 58 yazma esere ulaşabildik. Bunlardan 48 tanesi *el-Müntehab fi usûli'l-mezheb* adıyla, 1 tanesi *el-Müntehab fi usûli'l-mezhep* adıyla, 1 tanesi *el-Müntehab fi usûli'l-mezâhib* adıyla, 3 tanesi *el-Müntehab fi usûli'l-fikh* adıyla, 3 tanesi *el-Müntehabü'l-Hüsami* adıyla, 1 tanesi *el-Müntehab fi'l-usûl* adıyla ve 1 tanesi de *Kitabü'l-Müntehab fi usûli'l-mezheb* adıyla geçmektedir. Bunlardan 11 yazma eser internet üzerinden elektronik ortamda görüntülenebilmektedir.

¹⁷² <http://yazmalar.gov.tr/> ve <http://ktp2.isam.org.tr/>

4. EL-MÜNTEHAB'IN HANEFÎ MUHTASAR USÛL GELENEĞİ İÇERİSİNDEKİ YERİ

el-Müntehab'ın Hanefî muhtasar usûl geleneği içerisindeki konumunu daha iyi anlamak için bu bölümde öncelikle Pezdevî'nin *el-Usûl*'ü ve Nesefî'nin *Menâr*'ı ile karşılaştırması yapılacaktır. Daha sonra sırasıyla *el-Müntehab*'ta dil bahisleri, şer'î delil ve hüküm konularına yer verilecektir.

4.1. el-Müntehab'ın el-Usûl ve Menârü'l-envâr İle Karşılaştırılması

4.1.1. el-Müntehab'ın el-Usûl İle Karşılaştırılması

Pezdevî tarafından kaleme alınan ve fıkıh usûlünün temel kaynaklarından biri olan *el-Usûl*, kendisinden sonra kaleme alınan birçok esere kaynaklık etmiştir. Ahsîkesî'nin de *el-Müntehab*'ı kaleme alırken bu eserden yararlandığı bilinmektedir. Bu yüzden iki eseri karşılaştırarak benzerlik ve farklılıklarına değinmeye çalışacağız.

Her iki eserde de, bölümlerin ve tanımların hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Düzen ve içerik olarak da iki eser birbirine benzemektedir. *el-Müntehab*'da da lafızlar Pezdevî'nin *el-Usûl*'ünde olduğu gibi dörtlü taksime ayrılarak anlatılmıştır. Bunun dışında bazı bölümler ise Ahsîkesî tarafından takdim-tehir edilerek veya özetlenerek kaleme alınmıştır.¹⁷³ Mesela hurûfu'l-meânî konusu *el-Müntehab*'da eserin sonunda bulunurken¹⁷⁴ *el-Usûl*'de hakikat bahsinden sonra yer almaktadır.¹⁷⁵ Yine emir ve nehiy *el-Usûl*'de hâss lafzın içinde zikredilirken, *el-Müntehab*'da fâsid delillerden sonra ele alınmıştır. Son olarak ictehad bahsine Pezdevî değinirken Ahsîkesî ictehadta eserinde yer vermemiştir. Kanaatimizce bunun nedeni müellifin ayrıntıya girip eseri uzatmak istememesidir.

Ahsîkesî, eserine herhangi bir mukaddime yapmadan başlarken Pezdevî ise Allah'ın yaratıcılığından, İslam dini hakkında Allah'ın razı olacağı bir din, ahirete götüren bir binek ve aydınlatıcı bir nur olduğundan bahsederek başlamıştır. Pezdevî daha sonra ilmi ikiye ayırmıştır. Bunlar tevhid ve sıfat ilmi ile şeriat ve ahkâm

¹⁷³ Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi", 28.

¹⁷⁴ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 327-334.

¹⁷⁵ Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, 246-291.

ilmidir. Tevhid ve sıfat ilminde aslolan Kitab, sünnet, icmâ ve mezhep imamlarının görüşlerine uymaktır. Şeriat ve ahkâm ilmi ise fikhî bilmektir.¹⁷⁶

Lafız ve mananın kısımlardan sonra Pezdevî'nin eklemiş olduğu beşinci bir kısım vardır ki o da bu dört kısmın konularını, tertibini, manalarını ve hükümlerini bilmektir. Ahsîkesî'nin ise eserinde lafızların taksiminden sonra Pezdevî'nin eserinde zikrettiği şekilde bir tasnifi bulunmamaktadır.

Pezdevî, Kitab bölümünde lafızlara ilişkin yapmış olduğu taksimden sonra hurûfu'l-meânî konusunu zikredip ardından sırası ile sünnet, şer'ü men kablênâ, icmâ, kıyas ve istihsan maddelerinden de bahsetmiştir. Son olarak müellif ehliyet bahsine de değinerek eserini sonlandırmıştır.

4.1.2. el-Müntehab'ın Menârü'l-envâr İle Karşılaştırılması

el-Müntehab'ı *Menâr* ile karşılaştırmamızın sebebi ikisinin de aynı kaynağı temel alması, birbirine yakın zamanlarda telif edilmesi ve bu iki âlimin Mâverâünnehir havzasında yetişmiş olmasıdır. *Menâr*, Hanefî fikhî usûlünün en temel kaynaklarından birisi olan Pezdevî'nin *el-Usûl*'ünün muhtasarı olarak kaleme alınmış bir metindir. *el-Müntehab* da daha önce belirttiğimiz üzere müellifi bahsetmese de *el-Usûl*'ün özeti konumundadır. Bu yüzden bu iki muhtasar metni karşılaştırarak aralarındaki farklara değinmek yerinde olacaktır.

Menâr'ı incelediğimizde Nesefî'nin *el-Usûl*'deki sistematigi aynen takip ettiğini görmekteyiz. *el-Müntehab*'da *el-Usûl*'e nazaran tasnif farklılıkları bulunurken *Menâr*'da bu farklılıklar daha azdır. Nitekim Nesefî de *Menâr*'da emir ve nehy konusunu hâss lafzın akabinde zikretmekte, hurûfu'l-meânî konusuna mecaz bahsinden sonra değinmekte ve istihsandan sonra ictihada yer vermektedir.

Menâr'ın sistematiginin, yapılan başlıklandırmaların ve konuları anlatış biçiminin *el-Müntehab*'a göre daha düzenli olduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse Ahsîkesî, vad'î hükümlerin çeşitlerinde konuları kendi içinde açıklarken herhangi bir tasnifte bulunmamış ve bunları metnin içinde dağınık şekilde zikretmiştir.¹⁷⁷ Fakat *Menâr*'da bunların da kendi içinde tasnife ayrıldığı

¹⁷⁶ Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, 89; Abdurrahim Kozalı, “Şerhu Usûlü'l-Pezdevî Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu*, ed. Tefik Yücedoğru vd. (Bursa, 2013), 285-304.

¹⁷⁷ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 301-305.

görülmektedir. Mesela vad'î hükümlerin üçüncüsü olan şart, Neseî tarafından mahza şart, illet hükmünde şart, sebep hükmünde şart, hükmen değil ismen şart ve sırf alamete benzer şart olarak beş şekilde tasnif edilerek incelenmiştir.¹⁷⁸

İki eser arasındaki bir diğer fark da *Menâr*'ın dilinin *el-Müntehab*'a göre daha anlaşılır ve açık olmasıdır. Neseî *Menâr*'da konu ile ilgili açıklama ve örneklere daha çok yer vermiştir. Mesela hâss lafzın tanımından sonra konunun daha iyi anlaşılması için müellif, hâss lafzı üç türde ele alarak incelemiştir. Belirli bir cinsi ifade eden kelime olarak “insan” lafzını, belirli bir türü ifade eden kelimedede “adam” lafzını ve belirli bir şahsı ifade eden kelime olarak da “Zeyd” lafzını zikretmiştir.¹⁷⁹ Ahsîkesî ise sadece hâssın tanımını yaparak bir sonraki bahse geçiş yapmıştır.¹⁸⁰

İki eser de *el-Usûl*'ün muhtasarı olmasına rağmen kanaatimizce aralarında şöyle bir fark bulunduğu söylenebilir: *Menâr*, fıkıh usûlündeki konuların tümünün kısaca anlaşılması ve kolaylıkla öğretilmesi için yazılmışken, *el-Müntehab* usûle hâkim olan kişilerin konuları daha iyi öğrenmesi ve ezberlemesi için yazılmıştır.

İki eser de aynı kaynağı ihtisar etmesine, hemen hemen aynı sistematığı kullanmasına, iki eseri yazan müellifin de Mâverâünnehir havzasında ve yakın çağlarda yaşamasına rağmen neden *Menâr*, *el-Müntehab*'a göre daha yaygınlık kazanmış ve *Menâr*'a yönelik yapılan çalışmalar neden daha fazla olmuştur? Yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda bu sorunun cevabı olarak Neseî'nin Pezdevî'nin eserini olduğu gibi ihtisar etmesi, dilinin daha yalın olması, Moğol saldırıları sonucunda Kirman'a gidip Kutbiyye-Sultâniyye Medresesi'nde ders vermesinden dolayı eserini bilen ve ondan ders alan talebelerin çoğalması, Neseî'nin yaşadığı yerin Buhara ve Semerkand gibi önemli İslam beldelerine yakın olması gibi sebepler zikredilebilir.¹⁸¹

4.1.3. el-Müntehab'da Lafızların Taksiminin el-Usûl ve Menârü'l-envâr İle Karşılaştırılması

Lafızların taksimi, fıkıh usûlü literatüründe nassların anlaşılması ve yorumlanmasında âlimlerin üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. Müellifler nassların daha iyi anlaşılması ve yorumlanması için lafızlara gerekli önemi vermiş ve

¹⁷⁸ Neseî, *Menârü'l-envâr*, 291-293.

¹⁷⁹ Neseî, *Menârü'l-envâr*, 24.

¹⁸⁰ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 234.

¹⁸¹ Neseî, *Menârü'l-envâr*, 13.

eserlerinde bu konu ile ilgili incelemelerde bulunmuşlardır. Hanefî usûlüne dair ilk mevcut eser olan *el-Fusûl fi'l-usûl*'de Cessâs, amm, müşterek, nass, mücmel, müfesser, muhkem ve müteşabih gibi terimler için müstakil bir bab başlığı açarak değerlendirmelerde bulunmuş fakat onları belli bir sistematiğe tabi tutmamıştır.¹⁸²

Hanefî mezhebinde lafızları belli bir tasnifle ele alan ilk usulcü ise Debûsî'dir. *Takvîmü'l-edille* adlı eserinde müellif, lafızları -Pezdevî kadar olmasa da- dörtlü taksime tabi tutarak açıklamıştır.¹⁸³ Debûsî'den sonra Serahsî de lafızların taksimini ele almış ve onları daha dağınık şekilde tasnif etmiştir. Fakat onun Debûsî'den farkı hakikat ve mecaz ile sarîh ve kinayeyi ayrı bölümlerde ele almasıdır.¹⁸⁴ Lafızların taksimini yeniden düzenleyen ve yine dörtlü gruplar halinde ele alarak asıl tasnif eden kişi ise Pezdevî'dir. Usûl geleneğinde lafızların taksiminde akla gelen ismin Pezdevî olmasının nedeni, lafızları sistematik bir bütünlük içinde ele almış olmasıdır.¹⁸⁵ Kendisinden sonra gelen âlimler, lafızları taksim ederken genel olarak Pezdevî'nin tasnifini dikkate almışlardır.

Ahsîkesî ve Neseî de lafızları taksim ederken Pezdevî'nin tasnifinden yararlanmışlardır. Neseî, *Menâr*'da lafızların tasnifinde Pezdevî'yi aynen takip ederken Ahsîkesî, bazı değişikliklere giderek emir ve nehiy konusunu lafızların taksiminden sonra ele almış ve daha önce zikrettiğimiz gibi hurûfu'l-meânî konusuna mecaz bahsinden sonra değinmeyerek eserinin sonunda aktarmıştır.

Ahsîkesî, lafızların taksimini yaparken bazı yerlerde de farklı terimler kullanarak *el-Usûl* ve *Menâr*'dan ayrılmıştır. Müellif, beyanın açıklığı ve kapalılığı bakımından nazmın kısımlarını ele alırken hafi, müşkil, mücmel ve müteşabih terimlerini; zahir, nass, müfesser ve muhkem terimlerinin karşılığı olarak zikrederken çoğu yerde (ضد)“zıt” tabirini kullanmıştır.¹⁸⁶ Pezdevî ve Neseî ise bu terimlerin zahir, nass, müfesser ve muhkem terimlerinin mukabili olduğunu söylemişler ve çoğu yerde “zıt” kelimesi yerine (مقابل- يقابل) “mukabil”i tercih etmişlerdir.¹⁸⁷ Üç

¹⁸² Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1994).

¹⁸³ Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, thk. Halîl Muhyiddin el-Meys (Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyyi, 1421). Ayrıca bkz. Osman Güman, “Hanefî Fıkıh Usulü Literatüründeki Lafızlar Taksiminde Mantıksal Tutarlılık Problemi: Pezdevî Örneği”, *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 17/33 (2012), 105.

¹⁸⁴ Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, 1/170-187.

¹⁸⁵ Güman, “Lafızlar Taksiminde Mantıksal Tutarlılık Problemi: Pezdevî Örneği”, 105.

¹⁸⁶ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 236-237.

¹⁸⁷ Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, 6; Neseî, *Menâru'l-envâr*, 72.

müellifin de lafızların taksimini yaparken yaptıkları başlıklandırmaların ise aynı olduğu ve bu başlıklandırmalarda aynı terimleri kullandıkları görülmektedir.

Pezdevî, Neseî ve Ahsîkesî'nin lafızların taksimini ele alış biçimlerini tablo halinde şu şekilde gösterebiliriz:

PEZDEVÎ'DE	NESEFÎ'DE	AHSİKESÎ'DE
<ul style="list-style-type: none"> • Nazmın sîga ve dil yönünden kısımları: • Hâs • 1.1. Emir • 1.2. Nehiy <ul style="list-style-type: none"> • Âmm • Müşterek • Müevvel • Kendisiyle Oluşan Beyanın Açıklığı Bakımından Nazmın Kısımları: • Zâhir • Nas, • Müfesser • Muhkem. • Ve bu lafızların mukabili olan: <ul style="list-style-type: none"> • Hafi • Müşkil • Mücmel • Mütешâbih • Nazmın kullanılma şekilleri: • Hakikat • Mecaz • -Hurûfu'l-meânî • Sarih • Kinâye • Mana ve Murada İmkân Ölçüsünde Vukuf şekilleri: • İbareyle istidlal, • İşaretle istidlal, • Delaletle istidlal, • İktizayla istidlal. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nazmın sîga ve dil yönünden kısımları: • Hâs • 1.1. Emir • 1.2. Nehiy <ul style="list-style-type: none"> • Âmm • Müşterek • Müevvel • Kendisiyle Oluşan Beyanın Açıklığı Bakımından Nazmın Kısımları: • Zâhir • Nas, • Müfesser • Muhkem. • Ve bu lafızların mukabili olan: <ul style="list-style-type: none"> • Hafi • Müşkil • Mücmel • Mütешâbih • Nazmın kullanılma şekilleri: • Hakikat • Mecaz • Hurûfu'l-meânî • Sarih • Kinâye • Mana ve Murada İmkân Ölçüsünde Vukuf şekilleri: • İbareyle istidlal, • İşaretle istidlal, • Delaletle istidlal, • İktizayla istidlal. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nazmın sîga ve dil yönünden kısımları: • Hâs • Âmm <ul style="list-style-type: none"> • Müşterek • Müevvel • Kendisiyle Oluşan Beyanın Açıklığı Bakımından Nazmın Kısımları: • Zâhir • Nas, • Müfesser • Muhkem. • Ve bu lafızların zıttı olan: <ul style="list-style-type: none"> • Hafi • Müşkil • Mücmel • Mütешâbih • Nazmın kullanılma şekilleri: • Hakikat • Mecaz • Sarih • Kinâye • Mana ve Murada İmkân Ölçüsünde Vukuf şekilleri: • İbareyle istidlal, • İşaretle istidlal, • Delaletle istidlal, • İktizayla istidlal.

Tablo 4.1. Pezdevî, Serahsî ve Ahsîkesî'de Lafızların Taksimi

4.2. el-Müntehab'ın Terminolojisi

Bu kısımda *el-Müntehab*'ın terminolojisi ve Ahsîkesî'nin dil ile ilgili meseleleri ele alış biçimi incelenecektir.

4.2.1. el-Müntehab'da Kullanılan Dil ve Üslup

el-Müntehab'ın dilinin, Pezdevî'nin *el-Usûl*'ü gibi kendisinden önce yazılan eserler ile karşılaştırıldığında daha yalın ve anlaşılır olduğu görülmektedir. Nitekim müellif konuların daha iyi anlaşılması ve ezberlenmesi için tanımlama ve örneklendirmeleri kısa tutmuştur. Kendisinden sonra yazılan *Menârü'l-envâr* gibi eserler ile karşılaştırıldığında ise Ahsîkesî'nin dilinin cümleleri kısa ve vecizli ifade etmesinden dolayı daha ağır olduğu anlaşılmaktadır.

Ahsîkesî eserini kaleme alırken belli bir metot ve sistematığı takip etmiştir. Önceki âlimlerin metotlarından yararlanmış ve özellikle lafızların taksiminde dörtlü tasnif sistemini uygulamaya çalışmıştır. Bunu yaparken de Pezdevî'nin *el-Usûl*'ünden yararlanmış ve çoğu zaman bunun dışına çıkmamıştır. Ahsîkesî'nin eseri sadece bazı maddelerin öncelik veya sonralığı ya da bazı konuların bulunmaması yönünden *el-Usûl* ile farklılık göstermektedir. Söz konusu farklılıklara “*el-Müntehab*'ın *el-Usûl* İle Karşılaştırılması” başlığında yer verilmiştir.¹⁸⁸

Müellif eserinde bir konuyu ele alırken öncelikle kavramın sözlük ve terim anlamına değinir. Sonra o konuyla ilgili kendi mezhebinin genel görüşlerine, mezhep içindeki şahsi görüşlere ve varsa mezhep dışı görüşlere de yer verir. Daha sonra konunun daha iyi anlaşılması için ilgili âyet, hadis ya da fikhî bir olay örneği zikreder.

el-Müntehab'da konular, cümlelerin başına bab ve fasıl kelimeleri getirilerek birbirinden ayrılmıştır. Müellif genellikle ana konuların anlatımından önce bab kelimesini, alt başlıkların anlatımından önce ise fasıl kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Ahsîkesî, bab kelimesini sadece sünnet, icma, kıyas ve hurûfu'l-meânî başlıklarından önce kullanmıştır. Müellif, şer'î delillerin ilki olan Kitab'ta ise bab başlığını kullanmayıp (أما) lafzını zikretmeyi tercih etmiştir.¹⁸⁹ Burada müellifin Kitab başlığından önce bab kavramını kullanmaması, hurûfu'l-meânî başlığında ise

¹⁸⁸ Bkz. sf 31

¹⁸⁹ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 233.

bab kavramını kullanması düşündürücüdür. Kanaatimizce Ahsîkesî'nin hurûfu'l-meânî konusunu eserinin en sonunda ayrı bir başlık altında ele alması ve bab kavramını kullanması bu konuya ayrı bir önem verdiğini göstermektedir. Öte yandan müellifin Kitab konusunu ele almadan önce bab kavramını kullanmaması, eserin başında şer'î delillerin asıllarının Kitab, sünnet, icma ve kıyas olduğunu söylemesi ve hemen ardından Kitab bahsine geçmesi, bab kavramını kullanmasını gerekli kılmamış olabilir.

Müellif fasıl başlıklandırmalarını ise mefhûmü'l-muhâlefe, emir, me'mûrun bih, nehiy, azimet ve ruhsat, teâruz, beyân, kıyasta tercih, ehliyet ve ehliyet arızaları konularından önce yapmıştır. Diğer alt başlıklandırmalardan önce de genel olarak (ما) lafzını kullanmıştır. Kanaatimizce müellifin bab ve fasıl kavramlarını ele alırken belli bir sistematiği takip etmediği görülmektedir. Buna delil olarak, ehliyet arızalarının iki türünden biri olan müktesep arızalardan sonra fasıl kelimesini kullanırken,¹⁹⁰ semâvî arızalardan sonra fasıl kavramını kullanmayışı zikredilebilir.¹⁹¹

4.2.2. el-Müntehab'da Kullanılan Lafızlar

Ahsîkesî, eserinde mensubu olduğu Hanefî mezhebinin genel görüşlerinin yanında, mezhep içinde ihtilaf edilen konularda farklı düşünen âlimlerin görüşlerine de yer vermiştir. Genel olarak Ebû Hanife'nin görüşlerine değinen müellif, bunun yanında İmam Züfer (ö. 158/775), Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed'in (ö. 189/805), ayrıca az da olsa İsâ b. Ebân,¹⁹² Ebû Said el-Berdâi¹⁹³ Kerhî¹⁹⁴ ve Cessâs'ın¹⁹⁵ da görüşlerine atıfta bulunmuştur.

Ahsîkesî'nin Hanefî mezhebinin görüşlerini zikrederken en çok kullandığı lafızlar arasında (و لهذا قلنا, و على هذا قلنا, كما قلنا, وعندنا) lafızları bulunmaktadır. Bunun yanında kullandığı diğer lafızlar arasında (هوالمذهب عندنا, من مذهب ابي حنيفة) tabirleri yer almaktadır. Müellif az da olsa kendi mezhebinin görüşlerini (من مذهب اصحابنا) lafzını kullanarak da aktarır.

¹⁹⁰ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 318.

¹⁹¹ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 310.

¹⁹² Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 271.

¹⁹³ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 284.

¹⁹⁴ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 285.

¹⁹⁵ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 271.

Ahsîkesî'nin Ebû Hanife'den sonra Hanefî mezhebinde görüşlerinden en çok yararlandığı kişi İmam Muhammed'tir. Onunla ilgili görüşlerini zikrederken (ولهذا قال) (مجد, عند مجد) lafızlarını kullanan müellif, bazen Ebû Hanife ve İmam Muhammed'in görüşlerini birlikte zikrederek (قال ابو حنيفة و مجد) şeklinde onlara atıfta bulunur.

Eser incelendiğinde müellifin mezhep bağlamında Hanefî mezhebi dışında sadece İmam Şâfiî'nin görüşlerine yer verdiği görülür. Ahsîkesî eserinde ondan fazla yerde İmam Şâfiî'nin görüşlerine (ما قال الشافعي, و ابي الشافعي, و هو مذهب الشافعي, عند) şeklinde yer vererek ona atıfta bulunur. Bunun yanı sıra İmam Şâfiî ile ayrı düştüğü noktaların birinde de müellif (عندنا خلافا ل زفر و الشافعي) lafzını kullanarak İmam Züfer ile İmam Şâfiî'nin görüşlerini birlikte aktarır.

Ahsîkesî, bazen de konu ile ilgili görüşleri dile getirirken müelliflerin isimlerini değinmeyerek onlar için (ما قال بعضهم, قول بعضهم) lafızlarını kullanır. Konu ile ilgili âlimlerin genel görüşlerini ele alırken de (في قول عامة العلماء , بغالب الرأي, قال) lafızlarına yer verir. Ahsîkesî, Hanefî usûlcüler dışındaki diğer usûl âlimlerinin benimsemiş olduğu, lafızların delâleti kapsamındaki mefhûmü'l-muhâlefe gibi konular için de (هي فاسدة عندنا, وهذا باطل) gibi ifadeler kullanarak konunun hükmünü açıklar.

4.2.3. el-Müntehab'da Yapılan Delillendirmeler

Ahsîkesî eserinde konunun daha iyi anlaşılması için zaman zaman örnek ve açıklama mahiyetinde âyet ve hadisler de yer vermiştir. Örneğin Nisâ suresindeki (فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) ¹⁹⁶ "Kadınlardan size helal olanı nikâhlayın" âyetini zâhir ve nass konusuna örnek mahiyetinde zikretmiştir.¹⁹⁷ Yine nassın işaretiyle istidlâl bahsinde (كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى) diyerek Haşr suresinin (لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ) ¹⁹⁸ "O mal) Muhacirler olan fakirlere de aittir ki," âyetine değinmiştir. Eserin geneline baktığımızda yirmiye yakın yerde müellifin âyetleri delil olarak kaydettiğini görmekteyiz. Müellif bazen de âyetleri direkt olarak zikretmeyerek, onlara ismen atıfta bulunmuştur. Örneğin, âmmin hükmünü açıklarken riba âyetine atıfta bulunarak, (كأية الربا) lafzını kullanmıştır.

¹⁹⁶ en-Nisâ 4/3.

¹⁹⁷ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 235.

¹⁹⁸ el-Haşr 59/8.

Bunun yanı sıra eserde hadislere de çokça yer verildiği görülmektedir. Mecaz bahsinin hükmünde (لا تبيعوا الدرهم بالدرهمين و لا الصاع بالصاعين)¹⁹⁹ “*Bir dirhemi iki dirheme, bir sa’ yı iki sa’ ya satmayın.*”²⁰⁰ hadisi ele alınırken, mecaz türleri açıklanırken (هذه صدقة تصدق الله تعالى بها عليكم فاقبلوا صدقته) (فقال عليه الصلاة والسلام) lafzı ile “*Bu Allah’ın kendisiyle size tasaddukta bulunduğu sadakadır. Onun sadakasını kesin.*” hadisine yer verilmiştir.²⁰¹ Müellifin beyanın türlerinde ve kıyas bahsinde en çok kullandığı hadisler arasında ise (لا تبيعوا الطعام بالطعام الا سواء بسواء) “*Yiyecek ile yiyeceği ancak misli misline satın.*” hadisi gelmektedir.²⁰²

Ahsîkesî, daha önce de zikrettiğimiz gibi hadis ve âyetlerden başka Hanefî fakihlerinin ve İmam Şâfi’î’nin de görüşlerine eserinde yer vererek delillendirmelerde bulunmuştur.

4.3. el-Müntehab’da Şer’î Deliller Metodolojisi

Ahsîkesî eserinde Kitap, sünnet ve icmâ olmak üzere üç şer’î delil bulunduğunu, kıyasın ise bu asıllardan çıkarılan bir delil olduğunu söyleyerek şer’î delillerin taksimini yapar.

4.3.1. Ahsîkesî’nin Kitap Konusuna Yaklaşımı

Ahsîkesî, bu bölümde Kitap’ın tanımı, içeriği, kısımları gibi konuları işlemektedir. Ahsîkesî, “*Kitap, Allah Resûlü’ne indirilen, mushaflarda yazılı olan, şüphe olmadan tevâtüren nakledilen Kur’an’dır.*” şeklinde bir tanım yaparak, Kitap’tan kastın Kur’an-ı Kerim olduğunu dile getirir.²⁰³ Bu tanımda Kur’ân’ın Arapça olarak indirilmesi zikredilmemiştir. Nitekim Pezdevî de *el-Usûl*’de Kitap’ın tanımını yaparken buna değinmez. Eski usûl eserlerindeki Kitap tanımlarında Arapça ibaresinin zikredilmediği görülmektedir. Bunun nedenleri arasında başka dillerde kıraat meselesinin o zamanlar tartışılmış olmaması ya da tanımda buna ihtiyaç duyulmamış olması zikredilebilir. Ahsîkesî de bu tanıma uymuştur.

¹⁹⁹ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 238.

²⁰⁰ Bu hadis Müslim’de «لَا تَبِيعُوا الدِّينَارَ بِالدِّينَارَيْنِ، وَلَا الدِّرْهَمَ بِالدِّرْهَمَيْنِ» şeklinde geçmektedir. Müslim bin Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhu, 1955), 3/1209.

²⁰¹ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 268.

²⁰² Hadis bu lafızlarla eserde geçmesine rağmen hadis kitaplarında geçmemektedir. Muhakkik bu hadisi zikrettikten sonra söz konusu tespitte bulunmuş ve şu hadisi kaynak göstermiştir. Müslim bin Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, 3/1210. Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 279. Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 288.

²⁰³ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 233.

Müellif, Kitab'ın sadece manadan değil, hem nazım hem de manadan ibaret olduğunu söyler. Âlimlerin genelinin de bu görüşü benimsediğini ve Ebû Hanife'nin mezhebinde de sahih olan görüşün bu olduğunu zikreder. Müellife göre şer'i hükümleri bilmek nazım ve mananın kısımlarını bilmekten geçer.²⁰⁴ Müellif Kitab bahsinde nazım ve mananın kısımlarını dört türde ele almış ve her birini kendi içinde kısımlara ayırmıştır:

Bunlardan birincisi, nazımın siğa ve dil bakımından çeşitleridir. Bu da kendi içinde hâss, âm, müşterek ve müevvel olmak üzere dört kısma ayrılır.

İkincisi, Kur'ân'ın nazmı ile gerçekleşen beyan çeşitleridir ki bunlar da zahir, nass, müfesser ve muhkemdir. Bunların zıtları ise sırası ile hafi, müşkil, mücmel ve müteşabihtir.

Üçüncüsü, nazımın kullanım şekilleridir. Bu da hakikat, mecaz, sarih ve kinaye olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Dördüncüsü, nazımın hükmünü tespit yollarını bilmekle olur ki bunlar da nassın ibaresi ile istidlâl, nassın işaretiyle istidlâl, nassın delâletiyle istidlâl ve nassın iktizasıyla istidlâldir.

Ahsîkesî nazım ve mananın kısımlarından sonra lakap mefhumu, sıfat ve şart mefhumu, mutlakin mukayyede hamli, âmın sebeple tahsisi ve iktiran delâleti gibi delâlet çeşitlerine de değinerek bunların fasid olduğunu dile getirir.²⁰⁵

Ahsîkesî, nazım ve mananın kısımlarını açıklayıp fâsid delilleri zikrettikten sonra emir ve nehiy bahsine geçer. Emir ve nehyin hâss lafızdan olduğunu dile getirir.²⁰⁶ Fakat Ahsîkesî'nin emir ve nehyi hâss lafız kısmında değil de nazım ve mananın kısımlarından sonra zikretmesi dikkat çekmektedir. Usûl eserlerine baktığımızda genellikle emir ve nehiy konusunun hâss lafız kapsamında ele alındığı görülmektedir. Fakat bu, Ahsîkesî tarafından tercih edilmemiştir. Kanaatimizce müellif nazım ve mananın kısımlarının bir bütün halinde anlaşılması, araya emir ve nehyin girmesiyle konunun dağılması için bu yöntemi tercih etmiştir.

²⁰⁴ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 233.

²⁰⁵ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 246.

²⁰⁶ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 250.

4.3.2. Ahsîkesî'nin Sünnet Konusuna Yaklaşımı

Ahsîkesî, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetinin daha önce zikredilen emir, nehiy, hâss ve âmm gibi diğer bütün kısımları kapsadığını dile getirmiştir. O, sünnetin Kitab'ın kısım ve hükümlerini beyan eden bir fer' olduğu görüşündedir.²⁰⁷ Müellifin sünnet hakkında yaptığı açıklamaya baktığımızda Pezdevî'nin *el-Usûl*'ündeki tarif ile aynı olduğu görülmektedir.²⁰⁸ Ahsîkesî, sünnetin tanımını fıkıh kitaplarında bilinen şekilde yapmamış, sadece açıklama ile yetinmiştir.²⁰⁹

Müellif sünneti, mürsel ve müsned hadis olmak üzere ikiye ayırır. Müsned hadisi ise mütevatir, meşhûr ve haber-i vâhid olarak üç kısımda inceler. Ahsîkesî müsned hadisin hüccet sayılabilmesi için râvisinin sika olması gerektiğini dile getirmiştir. İmam Şâfiî'nin de “*sadece Saîd b. Müseyyeb'in mürselini kabul ederim.*” sözüne atıfta bulunarak kendi görüşünü desteklemektedir.²¹⁰

Müellif tarafından yapılan mürsel ve müsned tasnifi diğer eserlere göre farklılık göstermektedir. Nitekim Pezdevî'nin *el-Usûl*'ü ve Nesefî'nin *Menâr*'ına baktığımızda mürsel ve müsned diye bir ayırım görülmemektedir. Bu eserlerde genel olarak mütevatir, meşhur ve âhâd haber tasnifi yapılmaktadır.²¹¹

Ahsîkesî, mütevatir, meşhur ve âhâd haberin tanımlarını yaparken Pezdevî'nin görüşlerini devam ettirmiştir. O mütevatiri “Sayılarının çokluğu, mekânlarının farklılığı ve adaletleri sebebiyle yalan üzere birleşmeleri ihtimali mümkün olmayan bir topluluğun rivayet ettiği hadistir.” şeklinde tanımlamıştır.²¹² Burada fıkıhçıların yapmış olduğu genel tanımdan farklı olarak adalet şartının da zikredildiği görülmektedir. Pezdevî tarafından zikredilen adalet şartını Ahsîkesî de tanımda devam ettirmiştir.²¹³

Haber-i vâhid konusuna da eserinde geniş yer veren Ahsîkesî, Müslüman olan, adalet sahibi, kâmil bir akıl ve zabt özelliği bulunan kişilerin haberleri ile amel

²⁰⁷ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 269.

²⁰⁸ Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, 139.

²⁰⁹ Mesela Nesefî sünneti “din konusunda tutulan yol” şeklinde tanımlarken, son dönem âlimlerinden Hallaf (ö. 1956) *İlmü usûli'l-fikh* adlı eserinde sünnetin “Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri” olduğunu dile getirmiştir. Abdül Mün'im Hallâf, “Abdülvehhâb Hallâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/286.

²¹⁰ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 270.

²¹¹ Nesefî, *Menâru'l-envâr*, 160-165; Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, 139.

²¹² Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 270.

²¹³ Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, 150.

edilebileceğini; kâfir, fâsık, sabî ve ma‘tûhun haberleri ile amel edilemeyeceğini dile getirir ve bu durumlarla ilgili meseleleri eserinde zikreder.²¹⁴

Ahsîkesî, haber-i vahidin hüccet sayılması için râvinin fıkıhla maruf olma ve ictihatta önde gelme şartını koşmuştur. Örnek olarak da hulefâ-yi râşidîn, üç abâdile, Zeyd b. Sâbit, Muâz b. Cebel, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî ve Hz. Aişe gibi fıkıhta meşhur olmuş kişileri zikreder. Fıkıhta meşhur olmayan fakat adalet, zabt ve hıfz ile ma‘ruf olunan râvinin ise hadisin kiyastan üstün olduğunu ve onunla amel edilebileceğini söyler. Buna örnek olarak da Ebû Hureyre ve Enes b. Mâlik’i verir.²¹⁵ Son olarak müstenker hadise de değinen müellif, selefın reddettiği râvinin hadisin kabul edilemeyeceğini eğer müstenker hadisi selefın reddettiği bilinmiyorsa ve hadisin reddine veya kabulüne dair bir şey de yoksa onunla amelin gerekmediğini fakat caiz olduğunu dile getirir.²¹⁶

Ahsîkesî’nin sünnet bahsinde değindiği bir diğer konu ise teâruzdur. Müellif aslında Kitab ve sünnette bir çelişki veya teâruz bulunmadığını, bunun sebebinin insandaki acziyet ve bilgisizlikten kaynaklandığını dile getirir. Müellife göre eğer teâruz iki âyet arasında ise sünnet; iki sünnet arasında ise kıyas ve sahâbe görüşleri esas alınır. Teâruz iki kıyas arasında ise müctehid, aklına yatan ile amel eder.²¹⁷

Müellifin sünnet konusunda üzerinde durduğu diğer mesele ise beyândır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki beyân konusunu ilk defa ele alan ve onu tasnif eden müellif İmam Şâfiî’dir. *er-Risale* adlı eserinin ilk konusunu beyân ile başlatan İmam Şâfiî, onu beş mertebede incelemiştir. Bunlar sırası ile Kur’ân nassının beyânı, Kur’ân’ın kısmen mücmel hükümlerinin sünnetle beyânı, Kur’ân’ın tamamen mücmel hükümlerinin sünnetle beyânı, hükümlerin, sünnetin teşri’iyle beyânı ve ictihadın beyanıdır.²¹⁸

İmam Şâfiî’den sonra gelen fukaha ve mütekellim usûlcüleri ise beyânı ıstılahi anlamda kısımlara ayırmışlardır. Mütekellim âlimler beyânı kavı, mefhûm’i-kavı,

²¹⁴ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 271-273.

²¹⁵ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 273-274.

²¹⁶ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 274; Yavuz Gönan, *Hanefî Âlimlere Göre Haber-i Vâhid* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 83.

²¹⁷ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 275-277.

²¹⁸ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 11-23; Mehmet Cengiz - Orhan Çeker, “Mütekellimîn (Şâfiyye) Usûlünde Beyân Nazariyesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 6-8; Mehmet Cengiz, *İslâm Hukuku Usûlünde Beyân Teorisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 18.

fiil, takrîr, kitâbet, işâret, terk, aklî delîl veya kıyas, icmâ ve müctehidin kavli şeklinde tasnif etmişlerdir. Fukaha metodunda ise beyânı ıstılahi anlamda ilk tasnif eden müellif Debûsî olmuştur. *Takvîmü'l-edille* adlı eserinde müellif beyânı takrîr, tefsîr, tağyîr ve tebdîl şeklinde dört kısımda ele alır.²¹⁹ Daha sonra gelen Serahsî, Debûsî'nin yaptığı tasnife beyân-ı zarûret maddesini de ekleyerek onu beş kısımda incelemiştir.²²⁰ Pezdevî ve daha sonra gelen Hanefî âlimler de Serahsî'nin tasnifine uyarak beyânı beş maddede ele almışlardır.²²¹

Ahsîkesî bu sistematîği takip ederek *el-Müntehab*'da beyânı, beyân-ı takrîr, beyân-ı tefsîr, beyân-ı tağyîr, beyân-ı zarûret ve beyân-ı tebdîl şeklinde beşe ayırarak inceler. Beyân-ı takrîr ve beyân-ı tefsîri verirken kısaca tanım ile yetinen müellif, beyân-ı tağyîr ve beyân-ı tebdîli daha ayrıntılı ele alır.²²² Ahsîkesî, iki tartışmalı konu olan âmın tahsisi ve istisnâyı beyân-ı tağyîr başlığı altında incelerken nesh konusunu da beyân-ı tebdilin içinde zikretmiştir. Müellif, âmın tahsisinde ihtilafa düşüldüğünü, Hanefilere göre beyânın zaman olarak ilk sözden daha sonra yapılamayacağını, İmam Şâfî'ye göre ise yapılabileceğini dile getirmiştir. *el-Müntehab*'da istisna, muttasıl ve munfasıl olarak ikiye ayrılmış aslonanın muttasıl istisna olduğu dile getirilmiştir.²²³

Müellif, sünnet bahsinin sonunda Hz. Peygamber'in fiillerini mübah, müstehab, vacip ve farz olarak dört kısma ayırmıştır. Diğer bir kısım olarak da zelleyi²²⁴ zikrederek ona uyulmaması gerektiğini söylemiş ve zellenin Hz. Peygamber'in fiilleri içinde zikredilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Ahsîkesî, Hz. Peygamber'in fiillerine uyma konusunda Cessâs'ın şu cümlesine atıfta bulunmuştur. "Hz. Peygamber'in fiillerinin hangi cihetten olduğunu bildiğimizde o cihet üzere ona uyulur. Hangi cihetten olduğunu bilmediğimizde ise Efendimizin bu fiilinin diğer fiillerinin en alt konumda olduğunu kabul ederiz ki bu da mübahdır."²²⁵ Hz. Peygamber'in fiilleri ile ilgili Pezdevî, Serahsî ve Debûsî'nin eserlerine baktığımızda Pezdevî ve Serahsî Hz. Peygamber'in fiillerini mübah, müstehab, vacip ve farz

²¹⁹ Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 221.

²²⁰ Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, 2/26-50.

²²¹ Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, 209-221.

²²² Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 278.

²²³ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 279-282.

²²⁴ Zelle: Küçük hata yapma, sürçme, tökezleme. Peygamberden kasıtsız olarak sâdır olan küçük günahtr. (İbn Manzur, *Lisânü'l-arab*, 4/539.)

²²⁵ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 283-284.

olarak dört kısımda ele almış, zellenin de bu konuya dâhil olmadığını söylemiştir.²²⁶ Debûsî ise *Takvîmü 'l-edille* adlı eserinde bu fiilleri vacip, müstehab, mübah ve zelle olarak dörde ayırarak zelleyi Hz. Peygamber'in fiillerinin içinde zikretmiştir.²²⁷ Âlimlerin bu tasnifine baktığımızda Ahsîkesî'nin Hz. Peygamber'in fiilleri konusunda Pezdevî ve Serahsî'yi takip ettiğini görmekteyiz.

Ahsîkesî, sünnetin bir alt başlığı olarak şer'u men kablenâ ve sahabeyi taklid konusunu ele alır. Müellif eserinde şer'u men kablenâyı “Öncekilerin şeriatleri herhangi bir red olmadan Allah ve Rasûlü tarafından bize aktarılmışsa inkâr edilemez ve Peygamberimizin şeriatı olarak bağlayıcı olur.” şeklinde açıklar. Sahabeyi taklid konusunda ise Ebû Said el-Berdaî'nin “Sahabeyi taklid vacibtir.” ve Ebû'l Hasan el-Kerhî'nin “Sahabeyi taklid caiz değildir.” sözlerine yer vererek konunun âlimler arasındaki ihtilafına değinir.²²⁸

4.3.3. Ahsîkesî'nin İcmâ Konusuna Yaklaşımı

Ahsîkesî, icmâ konusunda icmâyı kabul edenlerin kısımlarına ve icmânın mertebelerine değinir. Eserde icmânın tanımı ve hükmü ile ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Pezdevî'nin ve Neseî'nin eserlerine baktığımızda icmânın rüknü olarak azimet ve ruhsat kavramlarının da ele alındığını görmekteyiz.²²⁹ Fakat Ahsîkesî eserinde icmânın rüknüne değinmemeyi tercih etmiştir.

İcmâyı kabul edenler; sadece sahâbenin icmâsını kabul edenler, yalnız Medine ehlinin icmâsını kabul edenler, sadece Peygamberin soyundan gelenlerin icmâsını kabul edenler ve her asırda adalet ve icihad yapabilme ehliyetine sahip âlimlerin icmâsını kabul edenler şeklinde dört kısma ayrılmıştır. Müellife göre de sahih olan son görüştür. Buna göre Ahsîkesî, icmâ ehlinin ehl-i beytten, sahabeden ve Medine ehlinden olmasını şart koşmamıştır. Ona göre hevâ nitelikleri bulunmayan, adalet ve icihad sahibi müctehid icmâ ehliendir.²³⁰

Ahsîkesî icmânın mertebelerini dört maddede ele alır. En güçlü olan sahâbenin görüşlerini naklettiği icmâdır. Sonra bazılarının görüşlerini açıkladığı kalanların sessiz kaldığı icmâ gelir. Daha sonra sırasıyla sahâbeden sonrakilerin önceki

²²⁶ Pezdevî, *Usûlü 'l-Pezdevî*, 227; Serahsî, *Usûlü 's-Serahsî*, 2/86.

²²⁷ Debûsî, *Takvîmü 'l-edille*, 247.

²²⁸ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 284-285.

²²⁹ Pezdevî, *Usûlü 'l-Pezdevî*, 239; Neseî, *Menâru 'l-envâr*, 219.

²³⁰ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 285.

dönemlerde ihtilaf olmayan bir meselede yaptıkları icmâ ve önceden ihtilafli bulunan bir konuda müctehidlerin en son yaptıkları icmâ gelmektedir.²³¹

4.3.4. Ahsîkesî'nin Kıyas Konusuna Yaklaşımı

Ahsîkesî eserinde kıyas bahsine geniş yer vererek, kıyasın tarifi, şartları, rüknü ve hükmünü işlemektedir. Kıyasın dilsel ve metodolojik yönden anlamına değinen müellif, sözlükte kıyasın ölçmek anlamına geldiğini dile getirir. Terim anlamı için ise şunları söylemiştir: “Fakihler fer‘in hükmünü asıldan aldıklarında hüküm ve illet bakımından fer‘i asla eşitledikleri için onu kıyas diye isimlendirdiler.”²³² Bu tanımda müellif, kıyasın asıl, fer’, illet ve hükümden meydana geldiğine değinir.

Müellif, kıyasın meydana gelmesi için gerekli olan şartları dört maddede ele alır. Bunlardan birincisi, Hüzeyme'nin tek başına şehâdetinin kabul edilmesi²³³ gibi aslın hükmü başka nassın hükmüne mahsus kılınmış olmamalıdır. İkincisi, namazda kahkaha ile gülündüğünde abdestin bozulması gibi²³⁴ aslın hükmü kıyasa aykırı olarak sâbit olmamış olmalıdır. Üçüncüsü, nasla sabit olan şer‘î hükmün ayısının kendisine benzeyen, hakkında nass bulunmayan fer‘e geçmesi gereklidir. Nitekim diğer içecekler hakkında “hamr” sözcüğünün kullanılabilmesi için yapılan ta‘lil doğru olmaz.²³⁵ Dördüncüsü, aslın hükmünün ta‘lilden sonra önceden olduğu gibi kalması gerekir.²³⁶

Kıyasın şartlarından sonra kıyasın rüknü ve hükmüne değinen müellif temel olarak kıyasın rüknünün illet, hükmünün ise ta‘diye (hükmün asıldan fer‘e geçirilmesi) olduğunu dile getirir. Kıyasın rüknünün içinde istihsan konusunu da ele alan müellif, istihsanın illetin hususî bir konusu olmadığını kaydeder, gerekçe olarak

²³¹ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 286.

²³² Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 287.

²³³ Hüzeyme Resûlullah'a iman eden ilk Müslümanlardandır. Bir keresinde Hz. Peygamber (s.a.s.) ile bir alacaklı arasında borcun ödenip ödenmediğine ilişkin vuku bulan anlaşmazlık sırasında Hüzeyme borcun ödendiğine bizzat şahit olmamakla birlikte “Biz seni vahiy gibi daha önemli bir konuda tasdik ediyoruz.” diyerek Efendimiz lehine tanıklık etmiş, Hz. Peygamber de (s.a.s.) kendisine “züşşehâdeteyn” (şahitliği iki kişi yerine geçen) unvanını vererek onu taltif etmiştir. Nitekim Hz. Ebû Bekir (s.a.s.) tarafından Kur'an-ı Kerim'in cem edilmesi için oluşturulan heyetin başkanı Zeyd b. Sâbit Hüzeyme'nin yazılı olarak tek başına getirdiği Tevbe suresinin son iki ayeti ile Ahzâb sûresinin 23. âyetini mushafa almış, başka şahide gerek duymamıştır. Bkz. Asri Çubukcu, “Hüzeyme b. Sâbit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/436.

²³⁴ Aslında abdest gülmeden dolayı bozulmaz fakat namazda kişinin kendi duyacağı kadar sesli gülmesi halinde bozulur. Abdullah b. Mahmûd Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011), 1/11.

²³⁵ Çünkü ta‘lil ismin intikali için değil, hükmün intikali için yapılır. (Nesefî, *Menâru'l-envâr*, 233.)

²³⁶ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 287-289.

da vasfın zarûret, icmâ ve nassın mukabilinde illet kılınamayacağını söyler. Müellif kıyası “nassın hükmünün hakkında nass bulunmayan olaya hata ihtimali ile beraber zann-ı ğalibe dayanılarak nakledilmesi suretiyle orada da aynı hükmün sabit olması” şeklinde açıklar.²³⁷

Ahsîkesî'nin kıyas bahsinde ele aldığı diğer madde “def'u'l-kıyâs”tır. Müellif burada illetlerin sahihliğine yöneltilebilecek itirazlara değinir. Aynı zamanda illetin de türü olan def'u'l-kıyâsın, tardî²³⁸ ve müesser olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Tardî illetlere yöneltilecek itirazlar, el-kavl bi'l-mucebi'l-illet,²³⁹ mumânaa²⁴⁰ (engelleme), beyan-ı fesadü'l-vaz²⁴¹ ve münâkaza²⁴² olmak üzere dört türdür. Müellif bunlarla ilgili örnek ve açıklamalarda bulunmuştur. *el-Müntehab*'da müessir illetlere yöneltelen itirazlar da vasf ile bertaraf, delâlet yoluyla sabit olan mana ile bertaraf, hüküm yoluyla bertaraf ve amaçtan hareketle itirazı bertaraf olarak dört şekilde ele alınmıştır.²⁴³

Ahsîkesî, son olarak kıyas bahsinde teâruz ve tercih konusuna değinmiştir. Teâruzu, içinde münâkaza bulunan muâraza ve hâlis muaraza olarak ikiye ayırmıştır. İçinde münâkaza bulunan muârazaya “kalb” (çevirmek) de denildiğini vurgulayan müellif, bunun iki şekilde olabileceğini zikretmektedir. Bunlardan birincisi illetin hükme, hükmün de illete çevrilmesidir. İkincisi ise muallelin kendi lehine delil olarak getirdiği vasfın onun aleyhine çevrilmesidir. Kalbin üçüncü bir türünün de olduğunu söyleyen müellif, onun zayıf olduğunu aktarmıştır.²⁴⁴ Halis muârazayı ise fer'in hükmünde muâraza ve aslın illetinde muâraza olarak ikili taksime tabi tutmaktadır. Ahsîkesî, bunlardan ilkinin sahih, ikincisinin de bâtıl olduğunu vurgulamaktadır.²⁴⁵

²³⁷ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 293.

²³⁸ Müesser olmayan illetlere tardî illet denir. Bkz. Neseî, *Menâru'l-envâr*, 257.

²³⁹ el-kavl bi'l-mucebi'l-illet: Bir vasfın illet olduğunu ileri süren kimsenin, ta'lili ile gerekli kıldığı şeyi kabul etmektir. Bkz. Neseî, *Menâru'l-envâr*, 259.

²⁴⁰ Mumânaa: Bir kimsenin yaptığı kıyas işlemine yönelik ileri sürülen itirazdır. Bkz. Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, 1/235. Neseî, *Menâru'l-envâr*, 259.

²⁴¹ Beyan-ı fesadü'l-vaz': İletinin gerektirdiği hükmün zıddının terettüp ettirilmesidir. İleti geçersiz kılan itirazdır. Bkz. Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, 2/233; Neseî, *Menâru'l-envâr*, 261.

²⁴² Münâkaza: İlet ile hükmün ayrı düşmesidir. Fasit itirazlardandır. Bkz. Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, 2/232; Neseî, *Menâru'l-envâr*, 263.

²⁴³ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 293-295.

²⁴⁴ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 296.

²⁴⁵ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 297.

Müellif tercih konusuna ise tanımla giriş yaparak, tercihin dört türü olduğunu beyan etmiştir. İlki, etkisinin kuvveti sebebiyle; ikincisi, illetin hüküm üzere sabit kalma kuvveti sebebiyle; üçüncüsü, asıllarının çokluğu sebebiyle; dördüncüsü illetin yokluğunda hükmün de yokluğu sebebiyle tercihtir. Müellife göre sonuncusu bu tercih türlerinin en zayıfıdır.²⁴⁶

4.4. el-Müntehab'taki Hüküm Bahisleri

Ahsîkesî, hüküm bahislerini ele almadan önce bu konuya kıyastan sonra değinmesinin sebebini şu cümleler ile açıklamaktadır: “Kıyas babında daha önce zikredilen delillerle sabit olan hususların hepsi iki türlüdür: Şer‘î hükümler ve şer‘î hükümlerle alakalı olan hususlar. Kıyasla ta‘lîl bunların bilgisine sahip olduktan sonra sahih olur. Bu sebeple de biz hüküm bahislerine buna vesile olsun diye ta‘lîl yollarının hükümlerinden sonra yer verdik.”²⁴⁷ Bu açıklamadan sonra müellif, hükümle ilgili meseleleri ele almıştır.

4.4.1. el-Müntehab'da Şer‘î Hükümler Bahsi

Müellif, hak sahibi bakımından hükümleri dört kısma ayırır. Bunlar sırası ile Allah hakları, kul hakları, iki hakkın da mevcut olduğu fakat Allah hakkının üstün geldiği haklar, iki hakkın da mevcut olduğu fakat kul hakkının daha ağır bastığı haklardır. Ahsîkesî, bu dört madde arasından sadece Allah haklarını sekiz maddede ele alarak örneklendirmiştir.²⁴⁸

4.4.2. Şer‘î Hükümlerle Alakalı Olan Hususlar

el-Müntehab'da şer‘î hükümlerle alakalı olan meseleler müellif tarafından dört maddede ele alınır. Bunlardan birincisi sebeptir. Ahsîkesî sebebi hakiki sebep, illet hükmünde sebep ve mecâzi sebep olarak üç kısımda açıklar. Ona göre hakiki sebep, “hükmün varlığı ya da yokluğu kendisine bağlı olmayıp hükme vesile olan” sebeptir. Müellif bu türe birinin başkasına ait bir malı çalması için bir kimseye yol göstermesini örnek getirir. Müellife göre illet, sebebe izafe edilebiliyorsa sebep illet hükmünde olur. Birinin bir hayvanı yanında götürmesi ya da ona binmesi bu sebebe örnektir. Sebebin en alt derecesi olarak mecâzî sebebi gösteren müellif, örnek olarak kefaret için Allah adına yemin etmeyi, bir şarta bağlı olarak boşama ve köle azat

²⁴⁶ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 298.

²⁴⁷ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 299.

²⁴⁸ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 299-300.

etmeyi verir. Müellif son sebep türünün hükmen hakikate benzediğini de dile getirmektedir.²⁴⁹

Şer‘î hükümlerle alakalı olan diğer madde ise illettir. Müellif, illeti “hükümün vücûbunun doğrudan kendisine izafe edilmesi” şeklinde tanımlar.²⁵⁰ *el-Usûl*’de Pezdevî, illetin yedi kısma ayrıldığını beyan etmiş ve sırası ile bunları açıklamıştır.²⁵¹ *el-Müntehab*’da ise Ahsîkesî, illetin kaç çeşit olduğunu dile getirmedi ve sıralama gözetmeksizin önce örnek verip daha sonra illet çeşidini aktarmıştır.

Şer‘î hükümlerle alakalı olan hususların üçüncüsü ise şarttır. Şart, *el-Müntehab*’da “hükümün varlığı kendisine izâfe edilmekle birlikte hükümü zorunlu olarak gerektirmeyen şey” şeklinde açıklanır. Bir kadının “eve girme” fiili ve kocasının “eve girersen boşşun” sözünün boşamanın gerçekleşmesi ile bağlantılı olması buna örnektir.²⁵² Şart konusu *el-Usûl* ve *Menâr*’da beş kısma ayrılarak ele alınır. Bunlar sırası ile mahzâ şart, illet hükmünde şart, sebep hükmünde şart, hükmen değil ismen şart ve sırf alamete benzer şarttır.²⁵³ *el-Müntehab*’da ise müellif ilk üç şart çeşidini sıralama olmaksızın açıklarken, dördüncü çeşide değinmeyip sırf alamete benzer şartı alamet bahsinde ele alır.

Müellife göre şer‘î hükümlerle alakalı olan hususların sonuncusu alamettir. Alamet, *el-Müntehab*’da “Hükümün kendisi ile bilindiği fakat hükümün varlığının gerekmediği ve hükümün varlığı kendisine bağlı olmayan şey” şeklinde açıklanmıştır. Ahsîkesî alamete “Zina edenin muhsan olması, zina hükmünün gerçekleşmesi için bir alamettir” örneğini verir.²⁵⁴

4.4.3. Ahsîkesî’ye Göre Akıl

Ahsîkesî, şer‘î hükümlerle alakalı olan konulardan sonra akıl bahsine giriş yapar. Müellif, insanların aklın mûcib bir illet olup olmaması konusunda ihtilaf ettiklerine değinerek bununla ilgili görüşleri şu şekilde sıralar: Mu‘tezileye göre akıl “iyi gördüğü şeyin vacip, kötü gördüğü şeyin haram olmasını şer‘î illetlerden daha ziyade gerektirir.” Yani Mu‘tezile aklın idrak edemeyeceği bir şeyin şer‘î delillerle sabit olmasını kabul etmez. Eş‘arî’ye göre ise “Vahiy olmadan akla itibar edilmez.

²⁴⁹ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 301.

²⁵⁰ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 302.

²⁵¹ Pezdevî, *Usûlü’l-Pezdevî*, 313.

²⁵² Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 304.

²⁵³ Nesefî, *Menâru’l-envâr*, 292-293; Pezdevî, *Usûlü’l-Pezdevî*, 316-321.

²⁵⁴ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 305-306.

Bir kimse kendisine davet (vahiy) ulaşmadığından dolayı iman etmemişse o kişi mazur sayılır.” Müellife göre, burada doğru olan görüş ehliyetin varlığı hususunda akla itibar edilebileceğidir. Müellif akli insan bedeninde bulunan bir nur olarak görür ve aklın duylara ulaşmada insanın yolunu aydınlattığını düşünür.²⁵⁵

Ahsîkesî, kendisine davet ulaşmayan kimsenin akılla mükellef olmayacağını söylemektedir. Ona göre bir kimse iman etmemiş olsa da şirke düşmediğinden ve kalbi hiçbir şeye iman etmediğinden dolayı mazur sayılır. Fakat müellife göre davet ulaşmasa bile Allah kişinin yapmış ettiklerinin idrakine varması için ona gerekli süre ve tecrübeyi verirse kişi mazur sayılmaz.²⁵⁶

4.4.4. Ahsîkesî'nin Ehliyet Bahsine Yaklaşımı

Müellif, *el-Müntehab*'da ehliyeti Pezdevî'nin *el-Usûl*'ünde olduğu gibi vücûb ehliyeti ve edâ ehliyeti olarak ikiye ayırır. Ona göre vücûb ehliyetinin varlığı zimmetin varlığına bağlıdır. Zimmet kavramı ise sözlükte “eman, ahid ve anlaşma”²⁵⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Eserde vücûb ehliyeti doğumdan önce ve doğumdan sonra olmak üzere ikiye ayrılarak mutlak zimmet kavramı ile açıklanmıştır. Anne rahmindeki cenin, mutlak zimmete sahip olmayıp annesinin bir parçası sayıldığı için onun sadece lehine olan bazı hakları bulunmaktadır. Doğumdan sonra hem lehine hem de aleyhine olan haklara sahip olur ki buna mutlak zimmet denir. Müellif, vücûb ehliyetinin ve zimmetin varlığına dair ilk ahdin “ahdi'l-mâzi”de olduğuna değinmektedir.²⁵⁸ Bununla ilgili şu âyeti delil getirmektedir:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ ۗ شَهِدْنَا ۗ أَنْ نَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

“*Rabbin Âdemoğulları'ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? “Elbette öyle! Tanıklık ederiz” dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, “Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz;*”²⁵⁹

Pezdevî de *el-Usûl*'de bu âyete değinerek, Allah'ın insanoğluna ilk zamandan beri bir sorumluluk yüklediğini ve bununla birlikte insana bir kişilik kazandırıldığını

²⁵⁵ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 306.

²⁵⁶ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 307.

²⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 12/221; Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, 2/333.

²⁵⁸ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 308.

²⁵⁹ el-A'râf 7/172

dile getirmektedir. Fıkıh usûlü eserlerine bakıldığında vücûb ehliyetinin tam ve nakıs olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir.²⁶⁰ Fakat Pezdevî'nin *el-Usûl*'ü, Nesefî'nin *Menâr*'ı ve *el-Müntehab* gibi ilk dönem fıkıh usûlü eserlerinde bu ayrıma gidilmemiştir.²⁶¹ Eda ehliyetini ise Ahsîkesî eksik eda ehliyeti ve tam eda ehliyeti olarak iki kısımda ele almıştır.

el-Müntehab'da ehliyet arızaları Pezdevî'de olduğu gibi semavî arızalar ve müktesep arızalar olarak ikiye ayrılır. Eserde semavî arızalar küçüklük, cünûn, ateh, nisyan, uyku, bayılma, kölelik, maraz, hayız, nifas ve ölüm olarak sıralanmaktadır. Müktesep arızalar ise iki şekilde ele alınmıştır. Birincisi kişinin kendinden kaynaklı olan arızalardır. Bunlar sırası ile cehalet, sefeh, sarhoşluk, hezl, hata ve yolculuktur. İkincisi, başkasından kaynaklanan arızalardır ki bunun tek örneği ikrahtır.

4.4.5. Hurûfu'l-meânî

Hurûfu'l-meânî, fıkıh usûlünde âlimlerin eserlerinde ayrıntılı bir şekilde inceledikleri konulardan biri olmuştur. Bunun nedeni edatların Kur'an ve sünnette çok kullanması ve birden çok manaya gelmesiyle hükümlerde anlayış farklılıklarına yol açmasıdır.

Hurûfu'l-meânî, fukaha metodunda hakikat ve mecaz bahsinin sonunda ele alınmıştır. Nitekim Hanefî usûl literatüründe bu konunun hakikat ve mecaz bahsinin içinde zikredilmesinin sebebi edatların hakiki ve mecazi anlamlar taşıması ile ilgilidir. Serahsî *el-Usûl*'ünde bu konu ile ilgili açıklama yaparken Arapların, kelamı isim, fiil ve harften meydana getirdiklerini söylemiş, hakikat ve mecaz manasının da isim, fiil ve harfte gerçekleştiğini dile getirmiştir. Yapılan açıklama, Serahsî'nin bu konuyu neden hakikat ve mecaz bahislerinden sonra ele aldığını bizlere göstermektedir.²⁶²

el-Müntehab'da ise Ahsîkesî, hurûfu'l-meânî konusuna hakikat ve mecaz bahsinden sonra yer vermemiştir. Nitekim gerek kendisini etkileyen Pezdevî'nin *el-Usûl*'ünde gerekse daha sonra yazılan usûl eserlerinde atıf harfleri ve harf-i cerler

²⁶⁰ Abdülvehhâb Hallâf, *İlmü usûl'il-fikh* (Kuveyt: Daru'l Kalem, 1995), 143-144.

²⁶¹ Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, 324-326; Hakan Aydın, *Fukaha Metoduna Göre Ehliyet Nazariyesinin Gelişiminde Pezdevî'nin Yeri* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 27.

²⁶² Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, 1/200. Ayrıca Bkz. Ünal Şahin, "Kurucu İmamlar Dönemi İhtilaf Zemini Olarak Hurûfu'l-me'ânî: İmam Züfer Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/2 (2022), 730-731.

hakikat ve mecaz bahsinden sonra zikredilmiştir.²⁶³ Neseî de *Menâr*'da hurûfu'l-meânînin hakikat ve mecaz ile ilişkisinin olduğunu dile getirmiş ve bu konuda Pezdevî'yi takip etmiştir.²⁶⁴ Fakat Ahsîkesî fukaha metodunun genel literatürünün dışına çıkarak hurûfu'l-meânîye eserinin sonunda değinmiştir. Şârih Dihlevî *et-Tâliku'n-nâmî* adlı eserinde müellifin bu konuyu eserinin sonunda zikretmesi ile ilgili düşüncelerini şu cümleler ile dile getirmiştir:

“Bu bahis nahiv meselelerindedir. Ne var ki bazı şer'î hükümlerle de alakalıdır. Ahsîkesî bu konuyu daha faydalı olması için kitabın sonunda getirmiştir. *Menâr*'ın sahibi gibi bazı âlimler bu bahsi hakikat ve mecaz konusuna dâhil etmiştir. Ezcümle bu bahis dilsel kurallardandır. Bu konunun makasıdan önce zikredilmesi daha doğrudur. Fakat musannif ve onun yolundan gidenler mebdî ve makasîd arasındaki tertibe riayet etmemişlerdir.”²⁶⁵

Harfleri kendi arasında bölümlere ayıran Ahsîkesî, diğer usul eserlerinde olduğu gibi bir tasnif yapmış ve her harfi fikhî açıdan özetleyerek incelemiştir.²⁶⁶ Biz sadece müellifin harflere hangi grupta yer verdiğine değineceğiz. Müellif atıf harfleri başlığı altında “الواو, الفاء, ثم, بل, لكن, أو, حتى” toplam yedi harfi ele alırken; harf-i cerler başlığı altında “في الی, من, على, الباء” toplam beş harfi ele almış ve şart harfleri başlığı altında da “متى, إذا, إذا, من, ما, كلما, إن” altı harfe değinmiştir. Müellifin yaptığı bu tasnife ve ele aldığı harflere baktığımızda zarflara, istisna edatlarına ve bazı soru edatlarına değinmediği görülmektedir. Bunun nedeni olarak, eserin muhtasar bir metin olması dolayısıyla müellifin bütün harfleri değil sadece fikhî ilgilendiren harfleri ele aldığı ve ayrıntıya ayrıntıya girmekten kaçındığı söylenebilir.

²⁶³ Neseî, *Menâru'l-envâr*, 89-115.

²⁶⁴ Neseî, *Menâru'l-envâr*, 88.

²⁶⁵ Dihlevî, *et-Tâliku'n-nâmî*, 357.

²⁶⁶ Ahsîkesî, *el-Müntehab*, 327.

5. SONUÇ

Bu çalışmamızda *el-Müntehab*'ı ve müellifi Ahsîkesî'yi tanıtmaya çalıştık. Eser ve müellif ile ilgili karşılaşılabileceğimiz kaynaklara değinerek konuyu incelemeye gayret ettik. Muhtasarın ne anlama geldiği, Hanefî mezhebindeki usûl-i fıkıh eserlerinin hangileri olduğu, Ahsîkesî'nin ilmî yönü ve eserinin neyi anlatmak istediği üzerinde durmaya çalıştık. Araştırmamızda aşağıdaki tespit ve sonuçlara ulaştık:

Ahsîkesî Cessâs, Debûsî, Pezdevî ve Serahsî ile birlikte Hanefî usûlünde fıkıh usûlü sistematüğini devam ettiren âlim olmuştur. Moğolların işgallerine rağmen döneminde fıkıh usûlünün anlaşılması ve okutulması için gereken önemi göstermiş ve *el-Müntehab*'ı kaleme almıştır. Hakkında fazla bilgi bulunmayan müellifin sadece bir eseri bile onun ismini bu zamana kadar yaşatmada yeterli olmuştur.

el-Müntehab'ın uzun süre etkisinin devam etmesi ve Neseî, Siğnâkî, Abdülaziz el-Buhârî gibi âlimler tarafından şerhlerinin yapılması bize müellife ve eserine ne kadar önem verildiğini gösterir. Yedinci yüzyıldan yaklaşık dokuzuncu yüzyıla kadar eserin pek çok şerhi yapılmış ve eserden yararlanılmıştır. Fakat daha sonraki yüzyıllarda esere yönelik rağbetin azaldığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak şunlar söylenebilir: Zaman geçtikçe fıkıh usûlü alanında yazılan muhtasar eserlerin sayısı artmış ve muhtasarlara daha da sistematikleşmiştir. *Menârü'l-envâr* gibi daha derli toplu, dili açık, kullanışlı eserler kaleme alınmıştır. *el-Müntehab*, Pezdevî'nin *el-Usûl*'ünün muhtasarı olduğu için bu esere yönelik çalışmalar gün geçtikçe çoğalmış, insanlar kendi dönemlerinde telif edilen eserlere daha çok ilgi göstermeye başlamıştır. Ahsîkesî, eserini kaleme alırken içtihad gibi bazı konulara eserinde yer vermemiş ya da tasnif yönünden değişikliğe gitmiştir. Kavramları ele alırken konuya hâkim olanlara yönelik bir üslubu benimsemiş, kimi zaman sadece açıklama yapmakla yetinip konuyla ilgili örnek vermemiş ve konunun hükmüne değinmemiştir.

Eserdeki nazım ve mananın kısımlarına genel olarak bakacak olursak müellif, Pezdevî'nin dörtlü taksim metodunu benimsemiş ve kendisi de nazım ve mananın kısımlarını dörtlü gruplara ayırarak açıklamıştır. Bu şekilde süregelen sistemi takip ettirmiştir. Dil, yalın ve anlaşılır şekilde kullanılmıştır. Yapılan tanım ve örnekler kısa ve öz şekilde ifade edilmiştir. Mecaz ve hakikat kısmı dışında kalan bölümler

kısa denilebilecek şekilde izah edilmiştir. Konuların açıklaması ve örnekler *el-Usûl*'e göre daha kısa aktarılmıştır.

el-Müntehab'ın Nesefî'nin *Menâr*'ı ile karşılaştırılması sonucunda *Menâr*'ın dilinin daha açık olduğunu, sistematığının ve konuları ele alış biçiminin daha düzenli olduğunu tespit ettik. İki eser de Pezdevî'nin *el-Usûl*'ünün muhtasarı olmasına rağmen *Menâr*'ın daha çok rağbet görmesinin, temelde bu niteliğinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nesefî ilim havzasında yetişmiş bir âlim olarak hem *el-Usûl*'den faydalanmış hem de *el-Müntehab*'ın şerhini yapmıştır. Dolayısıyla fıkıh usûlüne daha çok hâkim olduğu ve *Menâr*'ı bu çerçevede kaleme aldığı söylenebilir.

Araştırmamız neticesinde *el-Müntehab* üzerine 29 şerh yazıldığını tespit edebildik. Bunlardan on dört tanesi Hint'li, altı tanesi ise Mâverâünnehir'li âlimler tarafından kaleme alınmıştır. Bu da eserin Hindistan'da oldukça yaygın şekilde kullanıldığını göstermektedir. Eserin Mâverâünnehir bölgesinde ve Buhara'lı bir âlim tarafından yazılmasına rağmen etki alanının daha çok Hindistan bölgesi olması düşündürücüdür. Dönemin siyasi durumu ve Moğol istilasının yol açtığı sonuçlar bunun nedeni olarak zikredilebilir.

el-Müntehab'ın şârihlerinden birisinin Şâfiî bir fakih olduğu zikredilmekle birlikte, söz konusu eserin gerçekten *el-Müntehab* şerhi olduğu hususunda kuşku bulunduğu söylenebilir. Eserin diğer şârihleri ise Hanefî mezhebine mensup âlimlerdir. 28 şerhten 26'sının müellifi bilinmekte olup kalan iki eserin hangi müelliflere ait olduğu tespit edilememiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki usûl-i fıkıh alanında telif edilen eserler arasında, zamanla etkisi azalmış olsa da *el-Müntehab* oldukça önemli bir yere sahiptir. Konuları ele alış biçimi, üslubu ve tasnifi ile usûlün asırlarca devam etmesine ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Abdülkhakim, Burkhanadin. *Fethinden Moğol İstilasına Kadar Orta Sirderya Havzası ve İslam Tarihindeki Yeri*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Abdül Mün'im Hallâf. "Abdülvehhâb Hallâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Abdülvehhâb Hallâf. *İlmü usûl'il-fikh*. Kuveyt: Daru'l Kalem, 18. Basım, 1995.

Ahsîkesî, Hüsameddîn Muhammed b. Muhammed. *el-Müntehab fî usûli'i-mezheb*. thk. Ahmet Muhammed Nâsır Abbâs Avdî. Lübnan/Bingazi: Daru'l-Medâru'l-İslâmiyyi, 1. Basım, 2005.

Ahsîkesî, Hüsameddîn Muhammed b. Muhammed. *el-Müntehab fî usûli'-mezheb*. Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 6620.

Ahsîkesî, Hüsameddîn Muhammed b. Muhammed. *el-Müntehab fî usûli'-mezheb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, 000215.

Ahsîkesî, Hüsameddîn Muhammed b. Muhammed. *el-Müntehab fî usûli'-mezheb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 001453.

Akgündüz, Ahmet. "Debûsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/66-67. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Akgündüz, Ahmet. "İtkânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/464-465. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Aydın, Hakan. *Fukaha Metoduna Göre Ehliyet Nazariyesinin Gelişiminde Pezdevî'nin Yeri*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetu'l-ârifîn esmâ'ul-mu'ellifîn ve âsâru'l-musannifîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1951.

Bâbanzâde Bağdatlı İsmail Paşa. *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn*. thk. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, ts.

Bedir, Murteza. *Fıkıh Mezhep Sünnet Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi*. İstanbul: Dem yayınları, 2. Basım, 2017.

Bedir, Murteza. "Usûlü's-Serahsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/221-222. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Bedir, Murteza - Koca, Ferhat. "Pezdevî, Ebü'l-Usr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/264-266. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Boynukalın, Mehmet. "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi: (I) Usûlü'l-Pezdevî ve Hanefî Usûlündeki Yeri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30 (2017), 487-526.

Boynukalın, Mehmet. "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi: (II) Hüsameddin el-Ahsîketî'nin el-Müntehab'ı ve Hanefî Usûlündeki Yeri". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 1/2 (Aralık 2017), 21-42.

Boynukalın, Mehmet. "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi: (III) Habbâzî'nin Muğnî'si ve Hanefî Usûlündeki Yeri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 589-609.

Cengiz, Mehmet. *İslâm Hukuku Usûlünde Beyân Teorisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.

Cengiz, Mehmet - Çeker, Orhan. "Mütakellimîn (Şâfiyye) Usûlünde Beyân Nazariyesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 1-38.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Fusûl fi'l-usûl*. Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1994.

Çil, Mustafa. *Fıkıh Usûlü Metnine Şerh Katkısı: Menarü'l-Envar Çizgisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Çubukcu, Asri. "Huzeyme b. Sâbit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsa. *Takvîmü'l-edille*. thk. Halîl Muhyiddin el-Meys. Beyrut: Dâru'l Kutubü'l İlmiyyi, 1421.

Dihlevî, Ebî Muhammed Mir Abdulhak. *et-Tâliku'n-Nâmî*. Karaçi: Cem'iyetü'l-Büşrâ, 3. Basım, 1441.

Durmuş, İsmail. "Muhtasar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/57-59. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Erdoğan, Mehmet - Çöklü, Ramazan. "Ahmed Hamdi Şirvânî ve Türkçe Muhtasar Usûlü-i Fıkıh Adlı Eseri İle İlgili Bir Değerlendirme". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Bahar 2018), 1-47.

Esin, Emel. "Ahsîkes". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/181-182. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Ferfur, Veliyyüddin Muhammed Salih. *el-Müzheb fi usûli'l-mezheb ale'l-Müntehab*. Dımaşk/Şam: Mektebetü Dâri'l-Ferfur, 1417.

Gönan, Yavuz. *Hanefî Âlimlere Göre Haber-i Vâhid*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Güman, Osman. "Hanefî Fıkıh Usûlü Literatüründeki Lafızlar Taksiminde Mantıksal Tutarlılık Problemi: Pezdevî Örneği". *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 17/33 (2012), 103-132.

Günay, Hacı Mehmet. "İbnü't-Türkmânî, Tâceddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/235. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddin Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-büldân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1995.

Han, Ahmed. *Mûcemu'l-matbûâtî'l-Arabiyye fi şibhi'l-karrâti'l-Hindiyye*. Riyâd: Matbûatü Mektebeti'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 1421.

Hasenî, Abdulhay b. Fahreddin b. Abdu'l Ali el-Talebî. *Nüzhetü'l-havâtur ve behcetü'l-mesâmi' ve'n-nevâzir*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts.

İbn Kutluboğâ, Ebu'l-Adl Zeynüddin (Şerefüddin) Kâsım b. Kutluboğâ b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî. *Tâcü't-terâcim*. thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1413.

İbn Manzur, Ebû'l-Fazl İbn Mükerrrem Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sâdır, ts.

Karabulut, Ali Rıza - Karabulut, Ahmet Turan. *Mu'cemu't-târîhi't-turâsi'l-İslâmî fi mektebâti'l-âlem : el-Mahtûtât ve'l-matbû'ât*. 6 Cilt. Kayseri: Dâru'l Akabe, 2001.

Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyyi-Mektebetü'l Müsennâ-Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1941.

Kâtip Çelebi, Mustafa bin Abdullah el-Kostantînî el-Osmânî. *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*. ed. Ekmeleddin İhsanoğlu. İstanbul: Mektebetü IRCICA (İslam Konferansı Teşkilatı), 2010.

Kaya, Eyyüp Said. “Muhtasar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Kaya, Eyyüp Said. “Mütekaddimîn ve Müteahhirîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu‘cemü’l-mü’ellifîn*. 15 Cilt. Beyrût: Mektebetü’l-Müsennâ, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.

Koca, Ferhat. “Fudayl Çelebi, Zenbillizâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/207-208. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Koca, Ferhat. “İbnü’l-Hümâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/87-90. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Koca, Ferhat. “Menârü’l-envâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/118-119. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Koca, Ferhat. “Molla Hüsrev”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/252-254. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Kozalı, Abdurrahim. “Şerhu Usûli’l-Pezdevî Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu*. ed. Tefvik Yücedoğru vd. 285-304. Bursa, 2013.

Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed. *el-Cevâhiru’l-mudiyye fî tabakâti’l-Hanefiyye*. 2 Cilt. Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi, ts.

Leknevî, Ebü’l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Eminillâh es-Sihâlevî. *el-Fevâ’idü’l-behiyye fî terâcimi’l-Ḥanefiyye*. Mısır: Matbaatü Dâru’s-Saadet, 1324.

Macit, Yahya. *Fıkıh Tarihinde İhtisar Geleneği ve İmam Tahâvî İle İmam Kudûrî’nin Muhtasarlarının Mukayesesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Merkezü’l-Melik Faysal. *Hazânetu’t-turâs fihrisu mahtutât fî’l-mektebât fî’l-‘âlem*. 125 Cilt, ts.

Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 4. Baskı., 2011.

Murâdî, Ebû Murad Bedreddîn Hasan b. Kasım b. Ümmi Kasım. *Tavdihü’l-makasid ve’l-mesalik bi Şerhi Elfıyyeti İbn Mâlik*. thk. Aburrahman Ali Süleyman. 3 Cilt. Dâru’l-Fıkr el-Arabî, 2008.

Müslim bin Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhu, 1955.

Nesefî, Ebu’l Berekât. *Menârü’l-envâr*. ed. Mehmet Günay. çev. Soner Duman vd. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2020.

Özay, Hilal. *Fıkıh Literatüründe Tüm Konuları İçeren Yazım Türleri*. Ankara: İksad Yayınevi, 2019.

Özaydın, Abdülkerim. “Karahanlılar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/404-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özel, Ahmet. “Ferfûr, Muhammed Sâlih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. ek-1/446-448. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 6. Basım, 2018.

Özel, Ahmet. “Kâdîhan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/121-123. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özel, Ahmet. “Kirmastî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/67-68. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Özen, Şükrü. “Müzenî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/246-250. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Özen, Şükrü. “Sadruşşerîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/427-431. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Özen, Şükrü. “Tenkîhu’l-usûl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/454-458. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Özgüdenli, Osman Gazi. “Mâverâünnehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/177-180. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Özgüdenli, Osman Gazi. “Moğollar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/225-229. İstanbul: TDV Yayınları, 2015.

Özkuzugüdenli, Osman G. *Sultan Sencer ve Karahitaylar-Katavan Savaşı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.

Pezdevî, Ebü’l-Hasen Ebü’l-Usr Fahrü’l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm. *Usûlü’l-Pezdevî Kenzü’l-vüsûl ilâ ma’rifeti’l-usûl*. thk. Said Bektaş. Beyrut: Darü’l-Beşairi’l İslâmiyye, 2. Basım, 1437.

Rıdvanoğlu, Mahmut. “Habbâzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/342-343. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Riyâdzâde, Abdullatif b. Muhammed. *Esmâü’l-kütüb el-mütemmim li Keşfi’z-zunûn*. Dımaşk: Dârü’l-Fikr, 1403.

Salim, Ögüt. *Şerhu Hâfiziddîn en-Nesefî li-Kitâbi’l-Müntehab fi usûli’l-mezheb*. Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1408.

Sâmi, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Dersaadet : İkdâm Matbaası, 1964.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsu’l-eimme. *Usûlu’s-Serahsî*. ed. Ebü’l-Vefâ el-Efğânî. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1973.

Sümer, Faruk. “Selçuklular”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/365-371. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî. *Buğyetü’l-vu’ât fi tabakâti’l-luğaviyyîn ve’n-nühât*. thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhim. 2 Cilt. Lübnan: Mektebetü’l Asriyye, ts.

Şafak, Ali. “Sivaslı Kemalettin İbnü’l-Hümâm ve Hukuk Metodolojisinde Yeri Eserlerinden Bazı Örnekler”. *Kemalettin İbnü’l-Hümâm’ın Hayatı, Eserleri ve İlmi Kişiliği*. 58-73. Sivas: Kemalettin İbnü’l-Hümâm Vakfı Yayınları, 1993.

Şâfî, Muhammed b. İdris. *er-Risâle*. çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, 1997.

Şahin, Ünal. “Kurucu İmamlar Dönemi İhtilaf Zemini Olarak Hurûfu’l-me’ânî: İmam Züfer Örneği”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/2 (2022), 727-751.

Taneri, Aydın. “Hârizmşahlar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/228-231. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Taşgıl, Ahmet. “Karahitaylar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/415-416. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Topuzoğlu, Tevfik Rüşti. “Muhtârât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/55-56. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Uzun, Mustafa İsmet. “Müntehabât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/28-29. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Uzunpostalcı, Mustafa. “Ahsîkesî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/181. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Yaran, Rahmi. “Siğnâkî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/164-166. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Yazıcı, Hüseyin. “XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirmesi ve Hızır b. Muhammed El-Âması”. *Nüşa Dergisi* 1/2 (Yaz 2001), 55-70.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbâsiler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/31-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-tabakâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrût: Darü'l-Garbi'l-İslami, 1424.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Dâru'l-İlim li'l-Melâyin, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : SARIKAYA, Halil
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri :
Medeni hali :
Telefon :
Faks :
e-mail :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	2023
Lisans	Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2020
Lise	Ahmet Cevdet Paşa Sosyal Bilimler Lisesi	2015

İş Deneyimi

